MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS MOKYKLOS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

JUSTINA MALDONYTĖ
(BAUDŽIAMOJI TEISĖ IR KRIMINOLOGIJA)

TEISĖ TYLĖTI IR TEISĖ NEDUOTI PARODYMŲ PRIEŠ SAVE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Jolanta Zajančkauskienė

Vilnius, 2023

TURINYS

ĮVADAS 3
1. TEISĖ TYLĖTI IR TEISĖ NEDUOTI PARODYMŲ PRIEŠ SAVE KAIP FUNDAMENTALI BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS NUOSTATA 8
1.1. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save – sudėtinė teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso dalis 8
1.2. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save – nekaltumo prezumpcijos principo teisinė išvada 11
2. *NEMO TENETUR SE IPSUM ACCUSARE* PRINCIPO TURINYS 15
2.1. Įtariamojo (kaltinamojo) teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save bei nebaudžiama galimybė meluoti 18
2.2. Asmenų, turinčių *liudijimo imunitetą,* teisė tylėti 23
2.3. Specialaus liudytojo teisė nekaltinti savęs 26
3. KAI KURIE TEISĖS TYLĖTI IR TEISĖS NEDUOTI PARODYMŲ PRIEŠ SAVE ĮGYVENDINIMO EŽTT IR LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE ASPEKTAI 34
3.1. Teisės tylėti ir neduoti parodymų prieš save užtikrinimas EŽTT praktikoje 34
3.2. Lietuvos teismų praktika 38
IŠVADOS 47
LITERATŪROS SĄRAŠAS 49
ANOTACIJA 55
ANOTTATION 56
SANTRAUKA 57
SUMMARY 58
AKADEMINIO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA 59

ĮVADAS

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos[1] (toliau – ŽTK, Konvencija) 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta asmens teisė į teisingą procesą. Reikalavimas baudžiamąjį procesą vykdyti teisingai (sąžiningai) paprastai suvokiamas kaip įpareigojimas ikiteisminio tyrimo subjektams ir baudžiamąsias bylas nagrinėjantiems teismams garantuoti, kad joks asmuo nebūtų pripažintas kaltu (nuteistas) procese, jei proceso metu buvo pažeidžiamos to asmens procesinės garantijos ir valstybės subjektai su juo elgėsi negarbingai[2], o baudžiamojo proceso tikslai buvo pasiekti nesilaikant visuotinai pripažįstamų baudžiamojo proceso teisės principų, teisinio reguliavimo ir teismų precedentų.

Pasak G. Godos, *„<...> Teisinėje valstybėje baudžiamoji teisė negali būti taikoma kitaip kaip tik gerbiant žmogaus teises, tiesos paieškos baudžiamajame procese netampa absoliučia vertybe ir negali peržengti ribų, kurias joms nubrėžia priešingi, bet teisinėje valstybėje saugotini individualūs ir kolektyviniai interesai, ypač – žmogaus orumo ir jo laisvių apsaugos principai[3]“*. Bet kokie veiksmai ar priemonės, kurių vienintelis tikslas iš asmens išgauti prisipažinimą padarius nusikalstamą veiką, ignoruojant žmogaus valią laisvai apsispręsti duoti parodymus, neabejotinai paneigia žmogaus kaip savarankiško proceso subjekto esmę[4]. Proceso dalyvių teisės turi būti užtikrinamos ir garantuojamos, priešingai būtų konstatuojamas teisės į teisingą (sąžiningą) baudžiamąjį procesą pažeidimas. Baudžiamasis procesas laikytinas nesąžiningu ir tais atvejais, kai įrodymais tampa duomenys (parodymai), gauti pažeidus asmens teisę neapkaltinti savęs[5].

Kiekvienoje demokratinėje valstybėje, taikant pozityviąją teisę, turi egzistuoti ne tik formalus visuomenės elgesio valdymo modelis, bet ir teise bei morale pagrįstas valstybės požiūris į žmogų[6]. Lietuvos Respublikos Konstitucijos[7] (toliau – Konstitucija) 31 straipsnio 3 dalis įtvirtina draudimą versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Ši nuostata apima kiekvieno žmogaus teisę pačiam nuspręsti - duoti parodymus savo byloje, liudyti artimųjų giminaičių bylose ar atsisakyti tai daryti bei užtikrina galimybę ginti savo teises, saugoti savo, artimųjų giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir paslaptis, asmens nepriklausomybę bei orumą[8].

---

[1] „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841

[2] Gintaras Goda, „Nekaltumo prezumpcijos principo reikšmė suėjus baudžiamosios atsakomybės taikymo senačiai“, *Teisė*, 107 (2018): 26.

[3] Gintaras Goda, *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese: monografija* (Vilnius: Registrų centras, 2014), 19.

[4] Remigijus Merkevičius, *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata (*Vilnius: Registrų centras, 2008), 484-485.

[5] Goda, *op. cit.*, 125.

[6] Raimundas Jurka, „Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas“, *Jurisprudencija*, 1 (2006): 31.

[7] „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm

[8] Merkevičius, *op. cit.*, 484.

Šiandieninė baudžiamoji ir baudžiamojo proceso teisė yra orientuota į valstybės ir teisės pažeidėjo santykių sureguliavimą, konstitucinių įtariamojo, kaltinamojo teisių užtikrinimą, išsamų procesinių procedūrų reglamentavimą, teisinės valstybės, teisingumo bei kitų teisės principų tinkamą taikymą. Įtariamojo, kaltinamojo procesinė padėtis yra viena problemiškiausių, todėl itin svarbu tiksliai reglamentuoti ir detaliai nubrėžti ribas tarp žmogaus teisių ir laisvių bei valstybės įgaliojimų kištis į asmens privačią erdvę. Kiekvieno baudžiamojo proceso dalyvio teisės gali būti suvaržytos, todėl svarbu nustatyti ne tik proporcingas priemones tikslui pasiekti, bet ir garantijas, kuriomis galėtų pasinaudoti nuo baudžiamojo persekiojimo besiginantis asmuo. Viena pagrindinių baudžiamojo proceso dalyvių garantijų yra draudimas versti duoti parodymus prieš save (lot. *nemo tenetur se ipsum accusare, sutr. nemo tenetur*). Tai – konstitucinė garantija, kuri aiškinama neatsiejamai nuo kitų konstitucinių principų bei nuostatų, susijusių su teisingumo, draudimo piktnaudžiauti valdžia samprata, taip pat su asmens privataus gyvenimo, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų ir kitų proceso subjektų interesų apsauga. Draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius yra įtvirtintas Konstitucijos II skirsnyje „Žmogus ir valstybė“, kuriame nustatyti santykių, susiklostančių tarp valstybės bei jos institucijų ir asmenų, esminiai principai. Atsižvelgiant į tai, šios garantijos ignoravimas kartu pažeistų asmens teisę į asmeninę ir šeimos paslaptį, paniekintų žmogaus garbę bei orumą.

Pagal įstatymą, liudytojas šaukiamas privalo atvykti, duoti teisingus parodymus, o už melagingus parodymus atsako pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso[9] (toliau - BK) 235 straipsnį. Procesas, kurio metu asmuo apklausiamas kaip liudytojas yra verčiamas duoti parodymus prieš save - neteisėtas, prieštarauja Konstitucijai, suvaržo apklausiamo asmens teisę į gynybą; toks asmuo turi būti apklausiamas kaip įtariamasis[10]. Todėl teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save yra svarbios procesinės garantijos, suponuojančios tam tikrus procesinius reikalavimus, kurių nesilaikymas lemia esminį baudžiamojo proceso pažeidimą. Tik laikantis visų įstatymuose numatytų reikalavimų ir laiku įspėjus liudytoją apie galimybę pasinaudoti teise neduoti parodymų ir apie atsakomybę už melagingų parodymų davimą visi jo pateikti liudijimai galės būti pripažinti tinkamais naudoti teisme.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso[11] (toliau – BPK) 80 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad kaip liudytojas negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant BPK 82 straipsnio 3 dalyje numatytus liudijimo ypatumus. *Nemo tenetur se ipsum accusare* principas baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui garantuoja absoliučią

[9] „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, https://www.infolex.lt/ta/66150
[10] Audrius Juozapavičius, „Specialusis liudytojas – tarp liudytojo ir įtariamojo?“, *Teisė* 114 (2020): 26–48.
[11] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, https://www.infolex.lt/ta/10708

ir nevaržomą galimybę laisvai apsispręsti, o visiškas įtariamojo tylėjimas jokiomis sąlygomis, jokiame kontekste, negali būti vertinamas kaip jo kaltės įrodymas[12]. Šis principas garantuoja, kad įtariamojo pateikta informacija gali tapti įrodymu prieš jį patį tik tuo atveju, kai šios informacijos pateikimas yra laisvo įtariamojo apsisprendimo rezultatas[13].

Tiriama problema. Nepaisant to, kad teisė tylėti ir draudimas versti duoti parodymus prieš save yra viena pagrindinių asmens apsaugos konstitucinių garantijų, o šios teisės turinys pakankamai aiškus, vis dėlto praktikoje pasitaiko netinkamų šios teisės įgyvendinimo atvejų ir pažeidimų. Išanalizavus teismų praktiką, pastebima, kad kai kuriais atvejais įrodinėjimo pareigos subjektai neužtikrina asmens teisės nekaltinti savęs baudžiamajame procese, kadangi ši teisė nėra deramai išaiškinama įtariamiesiems, kaltinamiesiems: teisė tylėti laikoma asmens kaltės įrodymu, ar nesąžiningai elgiamasi su faktiniu įtariamuoju, t. y. kartais faktinio įtariamojo parodymai fiksuojami, jį apklausiant pagal liudytojo apklausos taisykles. Taip pat pastebima, kad kartais teisėsaugos institucijų pareigūnai „apeina“ šią teisę, atlikdami slaptus veiksmus. Atsižvelgiant į tai, baigiamajame darbe bus siekiama ištirti, ar teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save teisinis reglamentavimas užtikrina baudžiamojo proceso subjektų interesų apsaugą. Taip pat išsiaiškinti, ar teisėsaugos institucijų pareigūnai laikosi pareigos numatytos BPK 45 str. - išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti, įskaitant įtariamajam ir kaltinamajam, teisę tylėti ir (ar) neduoti parodymų, numatytas BPK 188 straipsnio 3 dalyje ir BPK 272 straipsnio 1 dalyje.

Baigiamojo darbo aktualumas. Nors draudimas versti duoti parodymus prieš save yra viena pagrindinių baudžiamojo proceso dalyvių teisinių garantijų užtikrinančių teisę į teisingą procesą, tačiau praktikoje pastebima šių konstitucinių teisių pažeidimų. 2016 m. kovo 9 d. priimta buvo Europos Parlamento ir Tarybos direktyva[14] dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo, kuria siekiama sustiprinti teisę į teisingą bylos nagrinėjimą baudžiamajame procese, nustatant bendras būtiniausias taisykles dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant bylą teisme aspektų. Direktyvos nuostatos buvo perkeltos į BPK ir įtariamojo teisė tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką tiesiogiai buvo 2018 m. birželio 30 d. pakeitimo įstatymu[15] įtvirtinta BPK. Temos aktualumą nulemia ir tai, kad nurodytas teisinis reglamentavimas yra gana naujas, o teismų praktika nuolat kintanti. Be kita ko, teisinėje literatūroje ši teisė

[12] Merkevičius, *supra note*, 4: 484.
[13] Remigijus Merkevičius, „*Nemo tenetur se ipsum accusare* pricipo turinys reformuotame baudžiamajame procese“, *Teisė* 60, (2006): 61.
[14] 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0343
[15] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 44, 188, 189, 272 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas Nr. XIII-1436, *TAR*, (2018).

aiškinama dvejopai: kaip atskiras baudžiamojo proceso principas arba – kaip sudėtinė teisingo (sąžiningo) proceso principo dalis.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje teisei tylėti ir teisei neduoti parodymui prieš save atskirai daug dėmesio neskiriama. Vyrauja bendro pobūdžio publikacijos, kuriose aptariami šių teisių realizavimo būdai, kai kurie aspektai bendrame baudžiamojo proceso kontekste. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save paprastai analizuojama kaip nekaltumo prezumpcijos principo teisinė išvada ar teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso dalis. Lietuvos teisinėje literatūroje plačiausiai *Nemo tenetur se ipsum accusare* principą analizavo R. Merkevičius[16], taip pat savęs nekaltinimo privilegijos turinį tyrė R. Jurka[17], G. Goda[18], specialiojo liudytojo vaidmenį baudžiamajame procese bei BPK 80 straipsnio 1 punkto, 82 straipsnio 3 dalies teisinį reglamentavimą analizavo A. Juozapavičius[19].

Baigiamojo darbo reikšmė. Darbas reikšmingas dėl atliktos teisės tylėti ir teisės duoti parodymų prieš save turinio analizės, remiantis aktualiu teisiniu reguliavimu, baudžiamojo proceso teisės doktrina ir naujausia teismų praktika.

Baigiamojo darbo originalumas pasireiškia, tuo kad jame, remiantis teisine literatūra, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) ir Lietuvos teismų praktika, nagrinėjama teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save turinys, problemos. Analizuojami įvairūs teisės šaltiniai, teisinė literatūra. Baigiamasis darbas yra autorės asmeninės intelektinės, kūrybinės, mokslinės veiklos rezultatas.

Tyrimo tikslas - ištirti teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save turinį ir jos praktinį įgyvendinimą, identifikuojant šioje srityje kai kurias problemas.

Tyrimo tikslui pasiekti keliami **tyrimo uždaviniai:**

1. Nustatyti teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save ryšį su teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso ir nekaltumo prezumpcijos principais.
2. Išanalizuoti *Nemo tenetur se ipsum accusare* principo sampratą ir turinį.
3. Išnagrinėti tam tikrų proceso dalyvių teisės neduoti parodymų prieš save reglamentavimo ir įgyvendinimo ypatumus baudžiamajame procese.
4. Išanalizuoti kai kuriuos teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save įgyvendinimo aspektus EŽTT ir Lietuvos teismų praktikoje.

Tyrimo metodika. Darbe naudoti mokslinio tyrimo metodai: kontent - analizės, lyginamasis, apibendrinimo. Kontent - analizės metodu vadovautasi, analizuojant mokslo darbus,

[16] Merkevičius, *supra note,* 13.
[17] Jurka, *supra note,* 6.
[18] Goda, *supra note,* 3.
[19] Juozapavičius, *supra note,* 10.

tiriant ir vertinant teisės aktus bei teismų praktiką. Lyginamuoju metodu vadovautasi, lyginant doktrinines nuostatas pagal analizuojamą temą. Analizės metodu remtasi, tiriant teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save sampratą. Taikant empirinį dokumentų analizės metodą, nagrinėjama Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas), EŽTT, nacionalinių teismų praktika. Baigiamieji teismų sprendimai pasirinkti atsitiktinės atrankos būdu. Pasitelkiant apibendrinimo metodą, darbe formuluojamos išvados ir tyrimo rezultatai.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamasis darbas pradedamas įvadu, darbą sudaro trys skyriai, kiekvienas jų skirstomas į atskirus poskyrius, taip pat pateikiamos išvados, naudotų literatūros šaltinių sąrašas, baigiamojo darbo santrauka bei anotacija lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmame skyriuje nagrinėjama teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save kaip neatsiejama teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso dalis bei nekaltumo prezumpcijos teisinė išvada. Antrame darbo skyriuje pateikiama *Nemo tenetur se ipsum accusare* principo samprata ir turinys. Šiame skyriuje analizuojama įtariamojo (kaltinamojo) teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save bei nebaudžiama galimybė meluoti, faktinio įtariamojo ir specialaus liudytojo teisė nekaltinti savęs, asmenų, turinčių *liudijimo imunitetą*, teisė atsisakyti duoti parodymus, praktikoje pasitaikantys pažeidimai dėl šių teisių realizavimo. Trečiame darbo skyriuje pateikiama EŽTT ir Lietuvos teismų praktikos analizė, dėl teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save įgyvendinimo. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, suformuotos remiantis atlikta analize, bei naudotos literatūros sąrašas.

Ginamieji teiginiai:

1. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save garantuoja proceso dalyvių apsaugą nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų piktnaudžiavimo valdžia.

2. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save tam tikrais atvejais praktikoje įgyvendinama netinkamai.

1. TEISĖ TYLĖTI IR TEISĖ NEDUOTI PARODYMŲ PRIEŠ SAVE KAIP FUNDAMENTALI BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖS NUOSTATA

1.1. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save – sudėtinė teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso dalis

BPK 1 straipsnyje įtvirtinta baudžiamojo proceso paskirtis – *„ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas“*[20]. Siekiant tinkamai įgyvendinti šią baudžiamojo proceso paskirtį baudžiamojo proceso metu turi būti laikomasi teisės aktuose įvirtintų normų bei principų. Konstitucinėmis vertybėmis grįstas baudžiamasis procesas privalo užtikrinti tiek įtariamojo (kaltinamojo), tiek nukentėjusiojo, tiek liudytojo teises ir teisėtus interesus[21]. Kiekvienas asmuo turi teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, o teisingas bylos nagrinėjimas įmanomas tik tuomet, kai asmuo gali pasinaudoti visomis įstatymo jam suteiktomis teisėmis, taip pat, kai nėra padaryta esminių proceso pažeidimų. *„Asmens teisė į teisingą teismą demokratinėje valstybėje suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų visumą. Ši teisė dar kitaip vadinama teise į tinkamą procesą, reiškiantį, jog kiekvienas žmogus turi teisę į tokį procesą, kurio metu su juo bus elgiamasi sąžiningai bei pagarbiai“*[22].

Teisingumas yra vienas svarbiausių teisės principų. Šiuolaikinėje teisėje teisingumas yra neabejotinai pripažįstamas teisės tikslu, teisinės valstybės pagrindu bei universaliu bendruoju teisės principu[23]. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs: *„Teisingumas yra vienas pagrindinių teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo priemonės, tikslų; jis yra viena svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindas. Teisingumo negalima pasiekti tenkinant tik vienos grupės interesus ir kartu paneigiant kitų interesus. Pabrėžtina, kad Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje būtina rasti sprendimus, užtikrinančius, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota. Kitaip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas“*[24].

Teisingumo principas atsispindi svarbiuose tarptautiniuose dokumentuose, pavyzdžiui, 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, 1966 m. gruodžio 16 d.

---

[20] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note*, 11.
[21] Petras Ancelis ir kt., *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*, (Vilnius: Industrus, 2009), 7.
[22] Raimundas Jurka ir kt., *Baudžiamojo proceso principai*, (Vilnius: Eugrimas, 2009), 56.
[23] Linas Baublys, „Aristotelio Teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse‘‘, *Jurispredencija* 8(86) (2006): 85.
[24] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas Nr. 24-1004, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.206202

Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte ir kt. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulėje teigiama, kad *„visų žmonių giminės narių prigimtinio orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas“*[25]. Preambulėje taip pat primenama, kad žmogaus teisių nepaisymas ir panieka joms lėmė barbariškus veiksmus, kurie papiktino žmonijos sąžinę, ir kad pasaulio, kuriame žmonės galėtų naudotis žodžio ir tikėjimo laisve bei išsilaisvinimu nuo baimės ir nepritekliaus, sukūrimas buvo paskelbtas aukščiausiu žmonių siekiu[26].

Kalbant apie teisingumo principo įgyvendinimą, pažymėtina, kad ŽTK suteikė galimybę pateikti individualų skundą tarptautinei teisminei institucijai – EŽTT. Todėl, kaip teigia L. Jakulevičienė[27], pažeistų žmogaus ir piliečių teisių ir laisvių apsauga nebėra išimtinė vienos ar kitos valstybės prerogatyva, taip išplečiant asmens teisinės apsaugos apimtį ir perkeliant teisinės valstybės idėją į iš esmės naują lygmenį. Šis dokumentas yra vienas svarbiausių Europos Tarybos dokumentų, pirmoji istorijoje tarptautinė sutartis, kuria valstybės įsipareigojo gerbti pagrindines pilietines ir politines teises bei laisves. Įsigaliojus ŽTK, ji buvo papildyta šešiolika protokolų, kuriais išplėstas ŽTK įtvirtintų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių sąrašas[28].

Proceso teisingumo (sąžiningumo) ar teisės į teisingą (sąžiningą) bylos išsprendimą principas įtvirtintas Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje, ŽTK 6 straipsnio 1 dalyje, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnyje, BPK 44 straipsnio 5 dalyje. Išsami konstitucinė doktrina dėl teisingo (sąžiningo) proceso principo nėra susiformavusi, tačiau apibendrindamas konstitucinę jurisprudenciją, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose yra pasisakęs, jog „tinkamas“ procesas, „sąžiningas“ procesas yra „teisingo“ proceso sinonimai“[29]. Konstitucinėje doktrinoje vartojami terminai: „tinkamas teisinis procesas“, „tinkamas teismo procesas“, „tinkama teisminė procedūra“. Pažymėtina, kad šie terminai nėra siejami tik su baudžiamuoju procesu, tačiau yra aktualūs ir kitiems teisiniams procesams, nesusijusiems su teismo veikla[30]. Šis principas taikytinas visoms proceso stadijoms ir laikytinas viso proceso, o ne atskirų jo stadijų principu, priešingu atveju būtų eliminuojama teisėsaugos institucijų pareiga elgtis tinkamai bei sąžiningas ikiteisminėje bylos nagrinėjimo stadijoje[31]. Konstitucinis Teismas pateikia *teisingo (sąžiningo)*

---

[25] „Visuotinė žmogaus teisių deklaracija Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III)“, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385

[26] *Ibid.*

[27] Lyra Jakulevičienė, „Europos Žmogaus Teisių Teismas – konstitucinė justicija prieš individualią?“, *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 375-376.

[28] O'Meara, Noreen. „Reforming the European Court of Human Rights through Dialogue? Progress on Protocols 15 and 16 ECHR“, May 31, 2013. *UK Constitutional Law Association*, https://ukconstitutionallaw.org/2013/05/31/noreen-omeara-reforming-the-european-court-of-human-rights-through-dialogue-progress-on-protocols-15-and-16-echr/

[29] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *Baudžiamojo proceso teisė,* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 52-53.

[30] Ancelis ir kt., *supra note,* 21.

[31] Jurka ir kt., *supra note,* 22.

proceso išaiškinimą: tai toks procesas, kurio metu gerbiamos visų proceso dalyvių (šalių) teisės, garantuojama šalių lygybė įstatymui, laikomasi baudžiamojo proceso principų. EŽTT yra nustatęs sąlygas, kada procesas laikomas teisingu: 1) garantuojama įtariamojo (kaltinamojo) teisė į gynybą, 2) kaltinamajam užtikrinama teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, įskaitant liudytojus, kuriems suteiktas anonimiškumas, 3) teismo procesas vykdomas laikantis šalių lygybės principo, 4) užtikrinamos ŽTK 6 straipsnyje numatytos teisės[32]. Nesant minėtų sąlygų, nustačius, kad įtariamojo (kaltinamojo) teisės buvo suvaržytos, pripažįstama, kad procesas buvo nesąžiningas. Teisingumo (sąžiningumo) principas draudžia apgaudinėti įtariamąjį (kaltinamąjį), žadant už bendradarbiavimą su teisėsauga suteikti įstatyme nenumatytų lengvatų, klaidinti įtariamąjį (kaltinamąjį), neteisingai išaiškinat jam teises ir pareigas[33].

Teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save kartais apibūdinama kaip atskiras baudžiamojo proceso teisės principas, kartais kaip sudėtinė teisingo (sąžiningo) proceso principo dalis[34]. Teisė į pasakytą žodį, minties ir sąžinės laisvė nėra absoliučios, tačiau Konstitucija garantuoja žmogui subjektyvią galimybę tam tikrą dalį jam žinomos informacijos pasilikti vien tik sau ir niekam (netgi valstybei) jos neatskleisti, taip užkertant galimybę bet kam šią informaciją fiksuoti, perduoti ar vertinti. Įprastai laikoma, kad žmogus turi teisę niekam (netgi valstybei) neviešinti tokios informacijos, kuri žinoma tik jam, arba kai jis bijo, kad paviešinęs šią informaciją, sulauks neigiamos pašalinių reakcijos savo ar savo socialinės aplinkos atžvilgiu, tuo tarpu ir baudžiamosios atsakomybės[35]. *„EŽTT sprendimuose išaiškinta, kad verčiant liudyti prieš save yra pažeidžiamas teisingo proceso principas, įtvirtintas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje. Asmens įpareigojimas (vertimas) atsakyti į klausimus apie įvykius, dėl kurių jam pareikštas kaltinimas Konvencijos 6 straipsnio prasme, nesuderinamas su teise tylėti ir neduoti parodymų prieš save, kuri yra neatskiriama teisingo proceso sąvokos dalis. Šis principas galioja ir tuo atveju kai nurodytas įpareigojimas (vertimas) asmeniui taikomas skirtingame procese negu tas, kuriame pareikštas kaltinimas (...)"*[36].

Nagrinėjama konstitucinė teisė suponuoja ne tik galimybę asmeniui laisvai valdyti, naudotis ir disponuoti jam žinoma informacija, bet ir reikalavimą užkirsti kelią neteisėtam informacijos išgavimui, fiksavimui ir tolesniam jos panaudojimui. Parodymai išgauti, apeinant šią asmens teisę, laikomi neteisėtais, neatitinkančiai leistinumo reikalavimų ir turėtų būti teismo pripažinti neleistinais.

[32] Goda ir kiti., supr note, 29: 187.
[33] *Ibid.*
[34] *Ibid.*
[35] Merkevičius, *supra note*, 13.
[36] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2011.

Nors ŽTK 6 straipsnyje teisė nesuteikti informacijos ir neduoti parodymų prieš save tiesiogiai neminima, tačiau EŽTT ne kartą yra pažymėjęs, kad ši teisė yra visuotinai pripažįstama ir yra priskiriama teisės į teisingą bylos nagrinėjimą reguliavimo sričiai. Sprendime *Saunders prieš Jungtinę Karalystę* Teismas pažymėjo, kad nors *„teisė tylėti ir iš jos išplaukianti teisė neduoti parodymų prieš save nėra konkrečiai paminėtos Konvencijos 6 straipsnyje, vis dėlto jos yra visuotinai pripažintos tarptautinės normos, kuriomis grindžiama teisingo bylos nagrinėjimo sąvoka, kaip nurodyta 6 straipsnyje“*[37].

EŽTT dar 1993 m. byloje *Funke prieš Prancūziją* pripažino ne tik draudimą reikalauti pateikti įrodymus prieš save, bet ir nurodė, jog šia nuostata grindžiama teisė nesuteikti informacijos gali galioti ne tik baudžiamosiose procedūrose siaurąja prasme, bet ir administracinėse procedūrose. Šioje byloje buvo skundžiami muitinės pareigūnų veiksmai, kai pareiškėjui atsisakius pateikti dokumentus, susijusius su jo sąskaitomis užsienio bankuose, pareigūnai skyrė jam baudą ir vis tiek įpareigojo pareiškėją pateikti reikalaujamus dokumentus. EŽTT tokiomis aplinkybėmis konstatavo, kad muitinės pareigūnai, negalėdami gauti reikalingų įrodymų, kitokiu būdu bandė priversti patį įtariamąjį pateikti dokumentus, kurie iš tiesų įrodytų jo kaltę dėl įtariamų nusikaltimų, tačiau specialūs muitų teisės bruožai negali pažeisti kiekvieno asmens, kaltinamo nusikaltimo padarymu, teisės tylėti ir neprisidėti, apkaltinant save[38].

Apibendrinant, teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save yra vienas iš kertinių šiuolaikinio baudžiamojo proceso, kuriam privalomas sąžiningumas ir teisingumas, principų. Sunku įsivaizduoti sąžiningą teismo procesą, kuriame įtariamasis (kaltinamasis) būtų verčiamas duoti save kaltinančius parodymus. Minėta teisė yra tarptautinio žmogaus teisių modelio dalis. 1966 m. Pilietinių ir politinių teisių pakto 14 str. 3 d. aiškiai nustatyta, kad kiekvienas kaltinamasis turi teisę nebūti verčiamas duoti parodymus prieš save arba prisipažinti kaltu. Nors teisė neduoti parodymų prieš save ŽTK tiesiogiai neįtvirtinta, EŽTT savo sprendimuose nuolat pabrėžia, kad ji yra esminis teisės į teisingą bylos nagrinėjimą elementas.

1.2. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save – nekaltumo prezumpcijos principo teisinė išvada

BK 2 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jeigu jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką. Asmens kaltė baudžiamojoje byloje turi būti įrodyta, vadovaujantis byloje surinktų įrodymų visuma ir pripažinta teismo nuosprendžiu. Baudžiamojo proceso įstatymo normos draudžia priimti apkaltinamąjį nuosprendį esant

[37] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 17 d. sprendimas Nr. 19187/91 byloje *Saunders prieš Jungtinę Karalystę.*
[38] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. vasario 25 d. sprendimas byloje Nr. 10828/84 *Funke prieš Prancūziją*.

nepašalintoms abejonėms dėl reikšmingų bylai aplinkybių ar veiką kvalifikuoti pagal kaltinimą, kurio požymiai nėra nustatyta tvarka ir neginčytinai įrodyti. *„<...> sprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimą, būtina vadovautis in dubio pro reo principu, pagal kurį visos abejonės ir neaiškumai, kurių negali būti, t. y. nėra galimybės jų pašalinti, turi būti aiškinami baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens naudai. Kasacinės instancijos teismas savo nutartyse ne kartą yra pasisakęs, kad kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo asmuo gali būti pripažintas tik surinkus pakankamai neabejotinų to asmens kaltės įrodymų. Pagal susiformavusią teismų praktiką apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis, o teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką bei kitas svarbias bylos aplinkybes“*[39].

Teisinėje literatūroje yra apibūdinama nekaltumo prezumpcijos esmė, t. y. kad niekas negali būti pripažintas kaltu be tam tikros įstatyme numatytos procedūros – teismo sprendimo vykdant teisingumą. Pagal ŽTK 6 straipsnį, kiekvienas žmogus, kaltinamas padaręs nusikaltimą, laikomas nekaltu, kol jo nekaltumas neįrodytas pagal įstatymą. Nekaltumo prezumpciją paneigti gali tik teismas, įvertinęs visus teisminio nagrinėjimo metu pateiktus duomenis[40].

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad *„nekaltumo prezumpcija yra pamatinis teisingumo vykdymo baudžiamųjų bylų procese principas, viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių garantijų“*[41]. Konstitucijos 21 straipsnio 1 dalies nuostata „žmogaus asmuo neliečiamas“ saugo žmogų nuo neteisėto fizinio ir psichinio poveikio, t. y. garantuoja žmogui, kad jis bus apsaugotas tiek nuo bet kokio nepagrįsto valstybės institucijų poveikio jo gyvybei, sveikatai, fizinio aktyvumo laisvei, tiek nuo kėsinimosi į jo psichinę bei dvasinę būsenas, jo intelektinę ir vidinę sferas[42]. Konstitucijos 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija reiškia, kad baudžiamajame procese kaltės įrodinėjimo našta tenka teisėsaugos institucijų pareigūnams, įtariamasis ar kaltinamasis savo nekaltumo įrodinėti neprivalo[43].

Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nekaltumo prezumpcijos principo turinys atskleidžiamas per šiuos aspektus: 1) reikalaujama, kad nei vienas nekaltas nebūtų nuteistas, kas reiškia, jog BPK 1 straipsnyje nurodyta baudžiamoj proceso paskirtis – ne nubausti asmenį apskritai, o griežtai ginant asmens interesus bei teises, laikantis įstatymų, procesinės formos, atskleisti nusikalstamą veiką, nustatyti ją padariusį asmenį ir paskirti adekvačią bausmę; 2) asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu

[39] Pavyzdžiui: kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K–177/2009, 2K–205/2012, 2K-532/2012, 2K-619/2012, 2K-232/2014.
[40] Jurka ir kt., *supra note*, 22: 106.
[41] 2001 m. balandžio 12 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. KT19-N10/2016, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/616407203ca311e68f278e2f1841c088
[42] Merkevičius, *supra note*, 4: 529.
[43] 2017 m. kovo 15 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas Nr. KT4-N3/2017, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/0b2f6e6009c311e78dacb175b73de379?jfwid=wny8rjp4g

teismo nuosprendžiu; 3) visi neaiškumai ir abejonės traktuojami įtariamojo (kaltinamojo) naudai; 4) draudžiama perkelti įtariamajam (kaltinamajam) įrodinėjimo pareigą. Asmens kaltumą turi įrodinėti baudžiamąjį persekiojimą vykdantys pareigūnai. Tai reiškia, kad neigdamas savo kaltę įtariamasis (kaltinamasis) neprivalo nei pateikti, nei nurodyti savo nekaltumo įrodymų ar kitų duomenų patvirtinančių ar paneigiančių jo kaltumą, tai privalo padaryti teisėsaugos institucijų pareigūnai. Įtariamojo (kaltinamojo) aktyvus dalyvavimas įrodinėjant – tai jo teisė, bet ne pareiga. Už nedalyvavimą įrodinėjant tokiam subjektui negali būti taikomos jokios procesinės, baudžiamosios ar kitokios teisinės sankcijos; 5) įtariamojo (kaltinamojo) prisipažinimu priimant apkaltinamąjį nuosprendį, galima remtis tik tuo atveju, jei toks prisipažinimas grindžiamas byloje surinktais įrodymais; 6) apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėlionėmis ir teisminio nagrinėjimo metu nepatikrintais duomenimis[44].

2016 m. kovo 9 d. buvo priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo, kurioje nustatytos bendros būtiniausios taisyklės dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant bylą teisme aspektų. Šios direktyvos nuostatos perkeltos į BPK[45]. Minėta direktyva skelbia, jog *„teisė tylėti yra svarbus nekaltumo prezumpcijos aspektas ir ja turėtų būti naudojamasi kaip apsauga nuo savęs apkaltinimo; teisė neduoti parodymų prieš save taip pat yra svarbus nekaltumo prezumpcijos aspektas. <...> Siekiant nustatyti, ar buvo pažeista teisė tylėti arba teisė neduoti parodymų prieš save, reikėtų atsižvelgti į EŽTT pateiktą ŽTK numatytos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą išaiškinimą; naudojimasis teise tylėti arba teise neduoti parodymų prieš save neturėtų būti panaudotas prieš įtariamąjį arba kaltinamąjį ir neturėtų būti savaime laikomas įrodymu, kad atitinkamas asmuo padarė atitinkamą nusikalstamą veiką <...>*[46].

BPK 44 str. 6 d. buvo numatyta, kad „Kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.“, o pakeitimo įstatymu[47] nustatyta, kad: „Kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas neįrodytas šio Kodekso nustatyta tvarka ir nepripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Visos abejonės ir (ar) neaiškumai dėl nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens kaltės ar kitų aplinkybių, turinčių reikšmės bylai išspręsti teisingai, kurių, išnaudojus visas

[44] Jurka ir kt., *supra note,* 22: 110-114.
[45] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 44, 188, 189, 272 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas (TAR, 2018-07-11, Nr. 2018-11746).
[46] 2016 m. kovo 9 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo, *supra note,* 14.
[47] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 44, 188, 189, 272 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, *op cit.*

proceso veiksmų galimybes, neįmanoma pašalinti baudžiamojo proceso metu, vertinami nusikalstamos veikos padarymu kaltinamo asmens naudai“.[48]

Apibendrinant, nekaltumo prezumpcija yra pamatinis baudžiamojo proceso principas ir procesinė garantija apsauganti asmenį, prieš kurį nukreiptas baudžiamasis procesas. Išanalizavus nekaltumo prezumpcijos principo sudedamuosius elementus, matoma, kad teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save, yra neatskiriama nekaltumo prezumpcijos principo sudėtinė dalis. Kai įtariamasis (kaltinamasis) pasirenka „pasyvaus stebėtojo“ vaidmenį ir nedalyvauja įrodinėjimo procese, jam negali būti taikomos jokios sankcijos ar sukeliamos bet kokios neigiamos pasekmės.

[48] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 44, 188, 189, 272 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas, *supra note*, 45.

2. *NEMO TENETUR SE IPSUM ACCUSARE* PRINCIPO TURINYS

Draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius yra viena pagrindinių baudžiamojo proceso garantijų, kuri užtikrina žmogaus ir valstybės santykių suderinamumą sprendžiant teisingumo klausimus bei plačiai žinomo teisės tylėti ir neduoti parodymų prieš save (lot. – *nemo tenetur accusare se ipsum accusare*) principo įgyvendinimą praktinėje teisėsaugos institucijų veikloje. Ši konstitucinė garantija aiškinama neatsiejamai nuo kitų konstitucinių principų bei nuostatų, susijusių su teisingumo, draudimo piktnaudžiauti valdžia samprata, taip pat su asmens privataus gyvenimo, nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų ir kitų proceso subjektų interesų apsauga[49].

Lietuvoje *nemo tenetur* principas tiesiogiai įtvirtintas Konstitucijos 31 str. 3 d., kurioje įsakmiai nurodoma, jog draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius[50]. Pasak R. Merkevičiaus, Konstitucijos 31 str. 3 d. saugo asmenį tiek nuo tiesioginio, tiek nuo netiesioginio vertimo duoti parodymus[51]. Šią konstitucinę nuostatą reikia vertinti kartu su kitais konstituciniais principais, užtikrinančiais teisingą analizuojamos garantijos įgyvendinimą. Konstitucija, gindama garbę ir orumą, minties išraiškos laisvę, privatų gyvenimą, žodinių pokalbių natūralumą bei spontaniškumą, teisę į kiekvieno pasakyto žodžio panaudojimą, taip pat draudimą neribotam asmenų duomenų rinkimui, parodymų gavimu laiko bet kokį baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūno elgesį, kuris yra tinkamas ir kuriuo siekiama išgauti asmenį įkaltinančią informaciją[52].

Siekdamas realizuoti konstitucinę pareigą užtikrinti įtariamojo (kaltinamojo) laisvę pačiam nuspręsti, kaip aktyviai dalyvauti prieš jį nukreiptame procese ir nenukrypti nuo *nemo tenetur se ipsum accusare* principo esmės, įstatymų leidėjas BPK įtvirtino procesines taisykles: 11 str. 2 d. nustatytas draudimas naudoti smurtą, grasinti atlikti žmogaus orumą žeminančius bei sveikatai kenkiančius veiksmus, atliekant BPK numatytus tyrimo veiksmus ir taikant procesines prievartos priemones; 20 str. 1 d. ir 4 d. įtvirtintos nuostatos, kad baudžiamajame procese įrodymais gali būti tik įstatymų nustatyta tvarka ir tik teisėtais būdais gauti duomenys; 21 str. 4 d. numatyta įtariamojo bei 22 str. 3 d. kaltinamojo teisė (bet ne pareiga) duoti parodymus; 45 str. numato, kad teisėjas, prokuroras ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo išaiškinti proceso dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti; BPK 80 str. 1 d. 1 p. numato, jog kaip liudytojas negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą

[49] Jurka, *supra note,* 6: 31.
[50] „Lietuvos Respublikos Konstitucija“ *supra note,* 7.
[51] Merkevičius, *supra note,* 4: 503.
[52] Merkevičius, *supra note,* 16: 50-65.

nusikalstamą veiką; 183 str. 1 d. numato, jog prieš pirmąją įtariamojo apklausą jam turi būti pasirašytinai įteiktas pranešimas apie įtarimą su įtariamojo teisėmis.

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta pamatinė nuostata: *„Draudžiama versti duoti parodymus prieš save, <...>“*[53]. Tai reiškia, kad įtariamasis (kaltinamasis) neprivalo duoti parodymų ar atsakyti į jam užduodamus klausimus, jeigu mano, kad tai gali jam pakenkti ar pažeisti teisėtus interesus, asmuo gali pats apsispręsti ir nuspręsti kaip aktyviai dalyvauti prieš jį nukreiptame baudžiamajame procese. Priešingai nei liudytojui ar nukentėjusiajam, kuriems yra numatyta ne teisė, o pareiga duoti teisingus ir tikrus parodymus, įtariamajam nenumatyta atsakomybė už tikrovės neatitinkančių parodymų davimą. Už melagingų parodymų davimą liudytojas ar nukentėjusysis atsako pagal BK 235 str. Minėtos konstitucinės nuostatos turinys atskleidžiamas Konstitucijos komentare:

1. Kiekvieno žmogaus teisė pačiam nuspręsti – duoti parodymus savo, liudyti artimųjų giminaičių bylose ar atsisakyti tai daryti įtvirtinta Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje. Tokiu būdu asmuo turi teisę gintis nuo bet kokio pobūdžio ar sunkumo kaltinimo. Minėtos normos vertinamos kaip užtikrinančios galimybę ginti savo teisę saugoti savo paties, savo artimųjų giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir jo paslaptis, asmens nepriklausomybę ir orumą.

2. Minėtoje konstitucinėje nuostatoje įtvirtintas draudimas ikiteisminio tyrimo institucijoms, prokuratūrai, teismui versti liudyti prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius ne tik įtariamąjį, kaltinamąjį, teisiamąjį, bet ir kiekvieną kitą asmenį susijusį su baudžiamąja byla. Ši nuostata suponuoja pareigą minėtų institucijų pareigūnams asmenims išaiškinti kiekvieno žmogaus teisę savarankiškai apsispręsti – duoti tokio pobūdžio parodymus ar atsisakyti tai daryti.

3. Asmens atsisakymas liudyti prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, kaip ir nepateikimas įtikinamų savo nekaltumo įrodymų, negali būti vertinamas kaip savo kaltės pripažinimas. Toks atsisakymas taip pat neduoda pagrindo baudžiamajame procese suvaržyti, apriboti ar visai atimti įstatymo numatytas teises.

4. Šios konstitucinės nuostatos įpareigoja ikiteisminio tyrimo, prokuratūros, teismo institucijas gerbti ir įtariamų nusikalstamų veikų padarymu bei kaltinamų asmenų garbę, orumą, saugoti jų, jų šeimos narių artimųjų giminaičių privataus gyvenimo paslaptis, todėl galima teigti, kad šių nuostatų taikymo srities neturėtų riboti vien baudžiamojo proceso santykiai. Ir civilinių, administracinių bei kitų bylų teisenos procese asmenys negali būti verčiami liudyti ar kitaip teikti informacijos apie save, savo šeimos narius, artimuosius giminaičius“[54].

[53] „Lietuvos Respublikos Konstitucija“ *supra note,* 7.
[54] *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 1 dalis.* Vilnius: Teisės institutas, 2000, 246-248.

Pirminis *nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinio elementas - baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens teisė atsisakyti ir nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save, tačiau konstitucinės sąvokos „parodymai“ turinys yra platesnis, nei jis yra interpretuojamas vyraujančioje baudžiamojo proceso teisės doktrinoje. Pagal Lietuvoje vyraujančią baudžiamojo proceso teisės doktriną parodymai tai - tam tikrą procesinį statusą turinčio asmens (pvz., liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo) duomenų apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes pranešimas teisėsaugos institucijai ar pareigūnui baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka. Parodymams, kaip specifinei procesinei teisinei sąvokai, priskiriami du esminiai požymiai: 1) parodymai yra tik procesinę reikšmę turinčios faktinės informacijos perteikimas žodžiu; 2) parodymai yra ne bet koks faktinės informacijos perteikimas žodžiu, o tik toks, kai žodinė informacija perteikiama specialius procesinius įgaliojimus turintiems baudžiamojo proceso subjektams atliekant baudžiamojo proceso įstatyme numatytą proceso veiksmą - apklausą, griežtai laikantis šiam procesiniam veiksmui nustatytos tvarkos ir procesinės formos reikalavimų[55]. Tačiau, pasak R. Merkevičiaus, siekiant užtikrinti žmogui realią ir veiksmingą galimybę pačiam laisvai apsispręsti ir nuspręsti, ką ir, ar pasakyti pareigūnams prieš jį vykdomame baudžiamajame procese, „parodymų“ sąvoka turi būti aiškinama plačiau[56].

Parodymai pagal Konstitucijos 31 str. 3 d. yra bet koks tiek žodžiu, tiek raštu, tiek bet kokia kitokia forma išreikštas duomenų apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas procesinę ar įrodomąją reikšmę turinčias aplinkybes, pranešimas baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūnui arba bet kuriam šio pareigūno pavedimu ar su jo žinia veikiančiam privačiam asmeniui, kai tokia informacija pateikta teisėsaugos institucijos pareigūno arba jo pavedimu, ar su jo žinia veikusio privataus asmens iniciatyva[57].

Kitas būtinasis *nemo tenetur se ipsum accusare* principo elementas – baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo institucijų pareigūnų pareiga baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui išaiškinti teisę tylėti[58]. Teisė atsisakyti duoti parodymus asmeniui turi būti išaiškinama prieš pradedant apklausą.

Vertimu duoti parodymus laikytinas bet koks tiesioginis poveikis apklausiamojo kūnui ar psichikai, kai tuo siekiama palenkti žmogaus valią apsispręsti, tiek teisinės ar faktinės priemonės ir būdai, kuriais netiesiogiai signalizuojama apklausiamajam, jog pasinaudojus teise tylėti, jam gresia patirti teisinius ar faktinius nepatogumus, pavyzdžiui, įtariamajam būtų taikoma pati

[55] Merkevičius, *supra note,* 13: 51.
[56] *Ibid.,* 54.
[57] *Ibid.,* 62.
[58] *Ibid.*

griežčiausia kardomoji priemonė – suėmimas. Taip pat teisės tylėti neišaiškinimas ar netinkamas išaiškinimas taip pat prilyginamas vertimui duoti parodymus[59].

2.1. Įtariamojo (kaltinamojo) teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save bei nebaudžiama galimybė meluoti

Baudžiamojo proceso teisės moksle *įtariamasis* tai: *„asmuo, kurį konkrečiame tyrimo etape nusikalstamą veiką tiesiogiai tiriantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas, šiam tyrimui vadovaujantis ar jį kontroliuojantis prokuroras įtaria (išimtinais atvejais, baudžiamojo persekiojimo institucijos pareigūnui piktnaudžiaujant turima procesine galia, ir asmuo nei subjektyviai, nei objektyviai neįtariamas) padarius tiriamą nusikalstamą veiką ir dėl to šiame tyrimo etape nukreipia prieš jį tolesnį baudžiamąjį procesą, t. y. imasi bent kokios (bent vienos) faktinės ar teisinės priemonės, kuria siekia pagrįsti ar paneigti prieš tokį žmogų iškilusį subjektų įtarimą“*[60]. Baudžiamojo proceso įstatymo 21 straipsnyje suformuota tokia samprata: *„Įtariamasis yra ikiteisminio tyrimo dalyvis. Įtariamuoju laikomas asmuo, sulaikytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtariamas, arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas šio Kodekso 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą. Kai asmuo slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma, įtariamuoju jis pripažįstamas prokuroro nutarimu ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi, o neatidėliotinais atvejais – ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu“*[61]. Asmuo įtariamuoju baudžiamajame procese tampa nuo to momento, kai pakanka duomenų, leidžiančių manyti, kad jis padarė nusikalstamą veiką. Įtarimas turi būti pakankamas, t. y. leidžiantis pareigūnui ar prokurorui daryti prielaidą, kad būtent tas asmuo apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.[62]

BPK 21 str. 4 d. pateikiamas įtariamojo teisių sąrašas. Įtariamojo teisė atsisakyti duoti parodymus realizuojama apklausos metu duodant parodymus, kuri vykdoma pagal BPK 188 ir 189 straipsniuose įtvirtintus reikalavimus. BPK 188 str. 3 d. numatyta, kad prieš pradėdamas įtariamojo apklausą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas išaiškina įtariamajam jo teisę tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką[63].

---

[59] Merkevičius, *supra note,* 13: 62.
[60] Merkevičius, *supra note,* 4: 253.
[61] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas,“ *supra note,* 11.
[62] Raimundas Jurka, Irma Randakevičienė ir Saulius Jazukonis, *Baudžiamojo proceso dalyviai*, (Vilnius: INDUSTRUS, 2009), 19.
[63] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas,“ *op. cit.*

BPK komentare išaiškinta, kad parodymų davimas yra ne įtariamojo (kaltinamojo) pareiga, o teisė. Įstatyme nenumatyta jo atsakomybė už atsisakymą duoti parodymus ar už melagingų parodymų davimą, todėl įtariamojo (kaltinamojo) atsisakymas duoti parodymus negali būti vertinamas kaip sutikimas su įtarimu (kaltinimu) ar turėti įtariamajam (kaltinamajam) kitokių neigiamų pasekmių[64]. R. Merkevičius pastebi, kad *„melavimas nors ir nėra teisė, neabejotinai yra nedraudžiama procesinė galimybė gintis“*[65]. Konstitucijos 21 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtintas žmogaus valios ir elgesio laisvės principas, ir iš jo kildinamos teisės į pasakytą žodį, ir teisė į informacinį apsisprendimą. Apžvelgiant šias asmeniui garantuojamas teises, pažymima ir Konstitucijos 26 straipsnio 1 dalyje garantuojama minties ir sąžinės laisvė, kuri asmenį nurodo kaip tam tikros, tik jam žinomos informacijos savininką, kuris pats apsisprendžia ir nusprendžia kaip su ta informacija pasielgti. Šis apsisprendimas tiesiogiai sąveikauja su Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalimis, kuriomis garantuojama teisė į subjektyvią teisinę galimybę laisvai valdyti, naudotis turimu daiktu ir Konstitucijos 21 straipsnio 1 ir 2 dalys bei 26 straipsnio 1 dalis, kurios garantuoja žmogui subjektyvią teisinę galimybę valdyti, naudotis ir disponuoti informacija bei nuspręsti kaip, kada ir kam jis minėtą informaciją nori atskleisti[66].

Baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo turi jam Konstitucijos garantuojamas pagrindines (Konstitucijos 18–24, 29 straipsniai) ir fundamentaliąsias (Konstitucijos 30–31 straipsniai) procesines garantijas, kurios asmeniui leidžia elgtis kaip tinkamam ir realizuoti jam įstatymų suteikiamas garantijas. Konstitucijos nuostatos suteikia žmogui teisinę galimybę reikalauti, kad valstybė neatimtų tam tikrų Konstitucija garantuotų teisinių pozicijų, pavyzdžiui, neįpareigotų įrodyti savo nekaltumo ar neverstų asmens aktyviai dalyvauti savęs įkaltinimo procese[67]. Baudžiamajame procese įrodinėjimo pareiga yra perkelta kaltintojui, todėl baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens parodymai yra ne tiek tiesos nustatymo priemonė, kiek būdas įtariamajam išdėstyti savo poziciją dėl pareikšto įtarimo (kaltinimo). Įtariamojo kaltės įrodinėjimas yra baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų darbas[68].

Duomenų, kurie gaunami apklausiant įtariamąjį (kaltinamąjį) prigimtis yra šiek tiek kitokia nei kitų įrodymų, kadangi šis proceso dalyvis yra tiesiogiai suinteresuotas bylos baigtimi, taip pat jis turi teisę išvis neduoti jokių parodymų, kai tuo tarpu kiti baudžiamojo proceso subjektai neturi teisės atsisakyti dalyvauti įrodinėjimo procese. Kadangi įtariamasis (kaltinamasis) turi teisę, bet ne pareigą duoti parodymus, byloje iš viso gali nebūti tokio įrodymo kaip įtariamojo (kaltinamojo_ parodymai. Įtariamasis (kaltinamasis) negali būti verčiamas duoti parodymus grasinant sunkesne

[64] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras (I-IV dalys, 1-220 straipsniai).* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003, 51-56.
[65] Merkevičius, *supra note,* 4: 560.
[66] *Ibid.,* 485–486.
[67] *Ibid.,* 63.
[68] *Ibid.,* 514.

sankcija, klaidinant įtariamąjį (kaltinamąjį) apie bylos baigtį, žadant kokias nors įstatymo nenumatytas lengvatas ir pan,[69]. Baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens apklausos metu siekiama ne tiek išsiaiškinti tiesą, kiek suteikti asmeniui galimybę išdėstyti savo poziciją dėl reiškiamo įtarimo (kaltinimo) ir tokiu būdu aktyviai realizuoti teisę į gynybą. Apklausiamasis apklausos metu aplinkinių vertinimui pateikia ne save kaip žmogų, o tam tikrą faktinę informaciją, kad vien tas faktas, jog įtariamasis kalba apie vienus faktus, tačiau nutyli kitus, nėra pakankamas pagrindas kategoriškai išvadai, esą nutylėtoji informacija yra jam nenaudinga[70].

Pasak R. Merkevičiaus, kontinentinės Europos teisinės tradicijos šalyse vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina paprastai išskiria baudžiamojon atsakomybėn traukiamo asmens elgesio alternatyvas: visišką tylėjimą; dalinį tylėjimą; epizodinį tylėjimą arba tylėjimą tik tam tikrose proceso stadijose ar etapuose. *Visišku tylėjimu* BPK požiūriu pripažįstamas ne tik jokios informacijos nepateikimas, bet ir tie atvejai, kuomet įtariamasis tiesiog neigia padaręs nusikalstamą veiką arba išdėsto vien tik teisinį jam inkriminuojamos nusikalstamos veikos vertinimą, nepagrįsdamas savo pozicijos jokiais faktiniais argumentais, arba pateikia su inkriminuojama nusikalstama veika nesusijusią jį kaip asmenį bei jo socialinę aplinką atspindinčią faktinę informaciją. *Dalinis tylėjimas* tai kai įtariamasis (kaltinamasis) atsisako kalbėti apie atskirus jam inkriminuojamos veikos aspektus. *Epizodiniam tylėjimui* priskiriamos keturios teisinės situacijos: įtariamasis visiškai tyli viso ikiteisminio tyrimo metu ir parodymus pirmą kartą duoda tik teisme; įtariamasis parodymus duoda ikiteisminio tyrimo metu, o teisme pareiškia, jog naudosis teise tylėti ir neduoda jokių parodymų; davęs parodymus ikiteisminio tyrimo metu, kaltinamasis teisme pareiškia, jog atsisako ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų kaip neteisingų ir duoda kitus – jo paties tvirtinimu, jau teisingus – parodymus; įtariamasis, davęs parodymus ikiteisminio tyrimo metu, toliau šioje stadijoje atsisako duoti parodymus ir pareiškia, jog naudosis teise visiškai tylėti[71].

Vertimu duoti parodymus prieš save taip pat laikytina situacija, kai su faktiniu įtariamuoju bendraujama jam nesuteikiant jokio procesinio statuso, tačiau bendravimo metu išgaunamas „atviras prisipažinimas“. Praktikoje dažnai pasitaiko atvejų, kai nors ir esant pakankamai įrodymų apie asmens kaltumą, jis apklausiamas kaip liudytojas. Pareigūnams yra „patogiau“ gauti tyrimui reikšmingų duomenų iš asmens, kuris yra įspėtas dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą, kuriam išaiškinama pareiga kaip liudytojui duoti parodymus, nutylint apie teisę atsisakyti juos duoti. Tokiu atveju asmuo duodamas neteisingus parodymus rizikuoja būti patrauktas atsakomybėn pagal BK 235 str. arba atsisakydamas duoti parodymus BPK 80 str. 1 d. pagrindu,

[69] Goda ir kt., *supra note*, 29: 187.
[70] Merkevičius, *supra note*, 4: 518-519.
[71] *Ibid.*

faktiškai pripažįsta esąs susijęs su nusikalstama veika. Toks manipuliavimas įtarimo pareiškimo momentu laikytinas neleistinu asmens apgaudinėjimu[72]. EŽTT 2012 m. gruodžio 11 d. sprendime *Venskutė prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 10645/08) ŽTK 5 straipsnio, garantuojančio asmens teisę į laisvę ir saugumą, 1 dalies pažeidimas konstatuotas dėl pareigūnų elgesio siekiant išgauti parodymus. EŽTT išaiškino, kad sulaikymo nefiksavimas laikytinas rimčiausiu pažeidimu, kad Konvencijos 5 straipsnio 1 dalis gali būti taikoma ir labai trumpam laisvės atėmimui. Pareigūnų elgesys laikant atsivežtą pareiškėją kelias valandas ikiteisminio tyrimo įstaigoje be jokio atliekamų veiksmų procesinio įforminimo EŽTT vertintas kaip pareigūnų siekis įbauginti pareiškėją ir taip išgauti iš jos informaciją[73].

Teismų praktikoje pažymima, kad: *„Itin svarbu, kad įtariamasis (kaltinamasis) prieš atliekamą apklausą būtų tinkamai informuotas apie teisę tylėti ir neduoti parodymų prieš save. Asmuo tinkamai pasinaudoti šia teise gali tik tuomet, kai jis tinkamai suvokia savo procesinę padėtį, žino, dėl ko atliekama apklausa, galimus jos padarinius ir visa tai gali įvertinti iš gynybos pozicijų. Inkriminuojančių parodymų davimas priklauso nuo įtariamojo (kaltinamojo) valios. Įtariamojo (kaltinamojo) pozicija pasinaudoti teise tylėti ir neduoti parodymų dėl galimai padarytos nusikalstamos veikos turi būti gerbiama pareigūnų. Taigi, negalima panaudojant apgaulę ar kitokiais būdais, bandyti išgauti iš įtariamojo (kaltinamojo) parodymus apie konkrečiam ikiteisminiam tyrimui reikšmingas aplinkybes, taip paneigiant jo teisę tylėti. Teisėjų kolegija atkreipia dėmesį ir į tai, kad teisė tylėti ir neduoti prieš save parodymų negali būti varžoma remiantis viešuoju interesu, tai yra nusikalstamų veikų atskleidimu“*[74].

Įtariamojo apklausa turi būti vykdoma ne „neformalių“ pokalbių pagrindu, o nustatyta tvarka, paisant įtariamo asmens teisių ir realiai užtikrinant jo teisę gintis. LAT konstatavo, kad ne pagal nustatytas taisykles išgauti prisipažinimai neturi jokios įrodomosios reikšmės: *„<...> nagrinėjamoje byloje abiejų instancijų teismai pripažino, kad tam tikri duomenys, kuriais kaltintojas grindė J. D. kaltumą dėl S. N. nužudymo, gauti neteisėtai, todėl neleistini. Sutiktina, kad 2012 m. liepos 3 d. protokolai <...>, kuriuose užfiksuoti policijos pareigūno E. J. ir prokuroro P. J. „neformalūs“ pokalbiai su jau sulaikytu J. D., taip pat ir laikmenos su slaptai padarytais garso įrašais negali būti laikomi savarankišku įrodymų šaltiniu. Šie duomenys, nors formaliai ir buvo gauti vykdant teismo sankcionuotus savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus (BPK 158 str.), tačiau neatitiko šių procesinių veiksmų esmės. Be to, tokiais veiksmais buvo pažeista kaltinamojo teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save. Teismai pagrįstai konstatavo, jog įtariamojo apklausa turi būti vykdoma nustatyta tvarka (BPK 188 str.), paisant*

[72] Goda, *supra note*, 3: 113.
[73] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gruodžio 11 d. sprendimas *Venskutė prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 10645/08).
[74] Lietuvos apeliacinio teismo 2019 m. gruodžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-356-453/2019.

įtariamo asmens teisių (BPK 21 str. 4 d.) ir realiai užtikrinant jo teisę gintis. Todėl tokių metodų naudojimas vykdant įtariamojo apklausą nėra leistinas, o surašyti šio veiksmo protokolai neatitinka įrodymų leistinumo standartų. Pažymėtina, kad teismai, nors ir pripažino šiuos duomenis neleistinais, bet vis dėlto neišvengė tam tikros jų analizės palyginus su kitais bylos duomenimis, tai laikytina priimtų procesinių sprendimų trūkumu. Teismai neturėjo remtis ir pirmiau paminėtus veiksmus atlikusių policijos pareigūno E. J. ir prokuroro P. J. parodymų dalimi, kad J. D. jiems prisipažino nužudęs S. N. ir papasakojo šio įvykio aplinkybes. Šie pareigūnų parodymai yra išvestiniai iš neleistinu pripažinto informacijos šaltinio, todėl taip pat neleistini, be to, rėmimasis tokiu būdu išgautais duomenimis iškreipia įrodinėjimo principus ir nesiderina su kaltinamojo teise tylėti ir neduoti parodymų prieš save. <...> Konstatuotina, kad nagrinėjamoje byloje J. D., duodamas parodymus, dėl padaryto nužudymo neprisipažino ir bet kokia informacija apie jo neprocesiškai išgautus prisipažinimus neturi įrodomosios reikšmės"[75]. Šiuo atveju teismai negalėjo vadovautis duomenimis, kurie buvo surinkti neteisėtai, t. y. pažeidžiant įtariamojo teises.

Taip pat paminėtinas EŽTT sprendimas byloje *Allan prieš Jungtinę Karalystę*[76]. EŽTT nagrinėjo pareiškėjo *Mr. Richard Roy Allan* pareiškimą, kuriame pareiškėjas skundėsi dėl slapto garso ir vaizdo stebėjimo jo kameroje, kalėjimo lankymosi zonoje ir kalinio policijos informatoriaus išgautų prisipažinimų bei dėl šiomis priemonėmis gautos medžiagos panaudojimo nagrinėjant bylą dėl nužudymo. *Allan* buvo apkaltintas nužudymu, remiantis vien policijos informatoriaus parodymais, o jokie kiti įrodymai, išskyrus, tariamus prisipažinimus, nesusiejo pareiškėjo su nužudymu. Sprendime EŽTT konstatavo, kad informacijos išgavimas iš įtariamojo, pasodinant kartu su juo į kamerą policijos informatorių ir garso bei vaizdo įrašymo įrangos naudojimas pareiškėjo kalėjimo kameroje, kalinių lankymo salėje ir pokalbių su kartu kalinčiu nuteistuoju įrašinėjimas yra teisės į privatų gyvenimą apribojimas. Teismo rėmimasis taip išgautais duomenimis pripažintas ŽTK 8 straipsnio pažeidimu[77].

Apibendrinant, įtariamasis (kaltinamasis) yra suinteresuotas bylos baigtimi, todėl, jo parodymai (pateikiami duomenys) vertintini visos bylos kontekste, neatsiejamai nuo kitų surinktų duomenų. Įtariamasis (kaltinamasis), kitaip nei kiti proceso dalyviai, turi teisę, bet ne pareigą duoti parodymus ir dalyvauti įrodinėjimo procese. Įstatymai įtariamajam (kaltinamajam) nenumato jokios teisinės atsakomybės už melagingų parodymų davimą, ar visišką tylėjimą ir atsisakymą duoti parodymus, o tokia asmens pasirinkta pozicija negali būti vertinama kaip sutikimas su įtarimu (kaltinimu). Įstatymų nenumatytu būdu gauti asmens parodymai bei išgauti prisipažinimai negali turėti aukštesnės įrodomosios vertės už įstatymų nustatyta tvarka užfiksuotus parodymus.

[75] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-788/2016
[76] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. lapkričio 5 d. sprendimas Nr. 48539/99 byloje *Allan prieš Jungtinę Karalystę*.
[77] *Ibid.*

2.2. Asmenų, turinčių *liudijimo imunitetą,* teisė tylėti

„Liudytojo teisnumą duoti parodymus, t. y. protinį gebėjimą liudyti baudžiamajame procese, turi kiekvienas asmuo, tačiau liudytojais negali būti asmenys, neturintys liudytojo veiksnumo, t. y. dėl amžiaus, fizinių arba psichinių trūkumų negalintys suvokti bylai reikšmingų aplinkybių. Visų kitų asmenų galėjimą būti liudytojais nulemia ne asmeninės savybės, o žinojimas kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių“[78]. BPK 83 straipsnyje įtvirtinta liudytojo pareiga duoti teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes. Neįvykdžius šios pareigos, asmeniui gali būti taikomos tam tikros procesinės prievartos priemonės, numatytos BPK 163 straipsnyje arba gali kilti baudžiamoji atsakomybė pagal BK 235 str. už melagingų parodymų davimą. Faktiškai kiekvienas duoti parodymus gebantis asmuo gali juos duoti, tačiau nebūtinai kiekvienas privalo liudyti[79].

Liudijimo imunitetai – įstatymuose numatyti atvejai, kai tam tikri asmenys atleidžiami nuo pareigos duoti parodymus baudžiamojoje byloje. Imunitetas siejamas su asmens teise į neliečiamumą, kuri asmenį saugo nuo to, kad nebūtų galima įtraukus į baudžiamojo proceso sritį jo atkirsti nuo už proceso ribų esančių asmeninių (šeiminiai santykiai, santuokiniai ryšiai ir pan.) ar dalykinių (pareiga saugoti kito asmens patikėtą ir profesine tapusią paslaptį, einamos pareigos ir pan.) įsipareigojimų. Baudžiamojo proceso įstatymas reglamentuoja ribas, kurioms esant asmuo kaip liudytojas negali būti įpareigojamas duoti parodymus arba apskritai negali būti apklausiamas apie tam tikras aplinkybes baudžiamojoje byloje[80]. Lietuvos baudžiamajame procese numatyti dvejopi liudijimo imuniteto atsiradimo pagrindai: dėl santykių su įtariamuoju (kaltinamuoju) ir dėl profesijos arba procesinio statuso[81]. BPK 80 straipsnyje nurodytas sąrašas asmenų, kurie negali būti apklausiami kaip liudytojai, tai: 1) asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant BPK 82 str. 3 d. numatytus liudijimo ypatumus; 2) teisėjas – apie teismo pasitarimų kambario paslaptį; 3) įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjas, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai – dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas, taip pat vertėjas – dėl aplinkybių, kurias jis sužinojo atlikdamas vertėjo pareigas pagal BPK 8 str. 4 d. nuostatas; 4) dvasininkai – dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį; 5) viešosios informacijos rengėjai, skleidėjai, jų dalyviai, žurnalistai – dėl to, kas pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus, kai šie

[78] Eglė Šapalaitė, „Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos“, *Jurisprudencija* 3(93) (2007): 84
[79] *Ibid.*
[80] Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, *Baudžiamojo proceso teisė* (Vilnius: Registrų centras, 2016), 222-223.
[81] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra note,* 29: 195.

asmenys patys sutinka duoti parodymus arba kai yra priimtas teismo sprendimas, kad būtina atskleisti informacijos šaltinį dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas, ir kai kitomis priemonėmis atskleisti informacijos šaltinį nėra galimybės arba jos jau yra išnaudotos[82]. Atsižvelgiant į saugotinos informacijos pobūdį, Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje liudytojų imunitetas skirstomas į asmeninį ir dalykinį. Pagal subjektus, liudytojo imunitetas skirstytinas į teisę neduoti parodymų prieš save, teisę neduoti parodymų prieš savo artimą ir teisę neduoti parodymų dėl dalykinės veiklos (einamų pareigų)[83].

Pasak mokslininko J. Pradel, *„padorumas reikalauja neišduoti savo artimųjų, todėl visiškai suprantama, kad įstatymų leidėjai atleidžia artimuosius nuo pareigos liudyti“*[84]. Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalis nurodo, jog šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas, konstitucinė vertybė, kuri turi būti visokeriopai puoselėjama ir saugoma nuo savavališko ir neteisėto kišimosi[85]. Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis, taip pat jos 31 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus prieš savo artimus giminaičius rodo, kad artimos giminystės ryšiai yra vertingi ir saugomi[86]. BPK 82 str. 2 d. numato, kad asmuo gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus prieš savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius. Toks liudytojas yra asmeninės ar šeimos paslapties subjektas ir valdytojas, galintis laisva valia nulemti jos likimą – atskleisti jam žinomą tiesą ir faktus, arba ne[87]. Kaip teigia E. Šapailaitė, viena vertus, šios teisės užtikrinimas padiktuotas moralės normų, kita vertus, tokie asmenys negali būti patikimos informacijos šaltiniai[88]. Šeimos narių ir artimų giminaičių sąvoka išaiškinta BPK 38 str.[89] ir BK 248 str.[90], t. y. šeimos nariais laikomi kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, taip pat sutuoktinio tėvai, išlaikytiniai ar buvę sutuoktiniai. 2020 m. gegužės 21 d. Lietuvos Respublikos Seimas praplėtė šeimos nario sampratą ir pakeitė liudijimo ypatumus reglamentuojantį BPK 82 straipsnį[91].

[82] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *supra note*, 11.
[83] Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, *supra note,* 80: 223.
[84] Jean Pradel, *Lyginamoji baudžiamoji teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2001), 420.
[85] „Lietuvos Respublikos Konstitucija“ *supra note,* 7.
[86] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2019 m. kovo 11 d. sprendimas byloje *Kryževičius prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 67816/14).
[87] Raimundas Jurka, *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese* (Vilnius: Registrų centras, 2009), 198.
[88] Šapalaitė, *supra note,* 78: 86.
[89] „Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“, *op cit.*
[90] „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“, *supra note,* 9.
[91] Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 28, 38 ir 82 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2020, Nr. 11675.

Pakeitimais išplėstas asmenų, priskirtinų šeimos nariams, ratas, prisidėjo prie Lietuvos baudžiamojo proceso teisės unifikavimo su EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje formuojama šeimos samprata, kuri prioritetą teikia ne santykių raiškos formai, o asmenų tarpusavio santykių turiniui[92]. Šiems asmenims prieš atliekant apklausą turi būti išaiškinama teisė neduoti parodymų, tai patvirtinama asmens parašu liudytojo teisių ir pareigų išaiškinimo protokole, o už atsisakymą duoti parodymus negali būti taikoma jokia atsakomybė ar sankcijos. BPK 235 str. 4 d. numatyta, kad liudytojas neatsako už melagingų parodymų davimą, jeigu pagal įstatymus turėjo teisę atsisakyti duoti parodymus, tačiau prieš apklausą nebuvo su šia teise supažindintas.

Pavyzdžiui, byloje *Kryževičius prieš Lietuvą*[93] EŽTT konstatavo Konvencijos 8 straipsnio (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) pažeidimą dėl to, kad Lietuvos nacionalinės institucijos nubaudė pareiškėją už tai, kad jis atsisakė duoti parodymus baudžiamajame procese, nors jis tame procese buvo specialiosios liudytojos sutuoktinis (kai tuo tarpu, tuo metu nacionalinėje teisėje buvo reglamentuota, kad tik įtariamųjų ir kaltinamųjų šeimos nariai ir artimieji giminaičiai gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus)[94]. Pareiškėjas skundėsi, kad prokuroras paskyrė jam baudą už atsisakymą duoti parodymus baudžiamajame procese, kuriame jo sutuoktinė turėjo specialiojo liudytojo statusą. EŽTT šį skundą nagrinėjo pagal Konvencijos 8 straipsnį. Teismas pastebėjo, kad tam tikros teisės, pagal nacionalinę teisę suteikiamos įtariamiesiems, taip pat yra suteikiamos ir specialiesiems liudytojams – teisė apklausos metu turėti įgaliotąjį atstovą, netaikoma atsakomybė už atsisakymą ar vengimą duoti parodymus arba melagingus parodymus. Teismas padarė išvadą, kad specialiojo liudytojo statusas pagal Lietuvos nacionalinę teisę artimas įtariamojo statusui. Pareiškėjo nubaudimas už atsisakymą duoti parodymus baudžiamajame procese, kuriame jo sutuoktinė turėjo specialiojo liudytojo statusą, buvo įsikišimas į pareiškėjo šeimos gyvenimo gerbimą pagal Konvencijos 8 straipsnį[95].

BPK 80 d. numato, kad asmenys turintys liudijimo imunitetą dėl profesijos arba procesinio statuso, negali būti apklausiami tik dėl tų aplinkybių, kurias sužinojo eidami profesines pareigas. Taip šiems asmenims garantuojamas sėkmingas jiems patikėtų funkcijų įgyvendinimas. BPK imperatyviai draudžia apklausti šiuos asmenis kaip liudytojus apie nurodytas aplinkybes, todėl darytina išvada, kad liudijimo imunitetai dėl profesijos arba procesinio statuso yra absoliutaus

[92] Marina Gušauskienė ir Egidijus Losis, „Šeimos nario sampratos ir baudžiamojo proceso kodekso 82 straipsnio pakeitimai“, *Lietuvos teisė.* 2, (2020): 99.
[93] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. gruodžio 11 d. sprendimas Nr. 67816/14 byloje *Kryževičius prieš Lietuvą.*
[94] *Pastaba*. 2020 m. gegužės 21 d. įstatymu Nr. XIII-2976 BPK padaryti pakeitimai ir 82 str. 2 d. numatyta, kad Asmuo gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus prieš savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius.
[95] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2019 m. kovo 11 d. sprendimas byloje *Kryževičius prieš Lietuvą*, op cit.

pobūdžio. Nors būtinybė apsaugoti visuomenės interesus, apginti asmens konstitucines teises ir laisves bei užtikrinti teisingumo vykdymą suponuoja teorinį šių imunitetų santykinumą, BPK nenumato teismui teisės įpareigoti asmenis, turinčius liudijimo imunitetą, duoti parodymus baudžiamajame procese[96].

Viešosios informacijos rengėjams, skleidėjams bei žurnalistams teisė neatskleisti jų gautos ir paskelbtos informacijos šaltinio, numatyta Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnyje, todėl baudžiamajame procese paprastai draudžiama apklausti minėtus asmenis apie informacijos šaltinį. Tačiau, tiek Visuomenės informavimo įstatymas tiek BPK numato išimtinius atvejus, kada informacijos skleidėjai, žurnalistai ir rengėjai gali būti įpareigojami atskleisti informacijos šaltinio paslaptį. Pakeitimai BPK buvo padaryti ir baudžiamojo proceso įstatymas papildytas 80-1 straipsniu, po to kai Konstitucinis Teismas pripažino, jog minėtos nuostatos prieštarauja teisinės valstybės bei teisingumo principams[97]. Aptariamasis imunitetas yra sąlyginis. Juo gali būti ne tik nesinaudojama, bet ir gali būti ribojama teisė juo naudotis. Prokuroras, manydamas, kad būtina atskleisti informacijos šaltinį dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės, ir kad būtų vykdomas teisingumas, ir kai kitomis priemonėmis atskleisti informacijos šaltinį nėra galimybės arba jos jau yra išnaudotos (BPK 80 str. 5 p.), kreipiasi su pareiškimu į ikiteisminio tyrimo teisėją, kuris motyvuota nutartimi gali įpareigoti asmenį atskleisti informacijos šaltinio paslaptį.

Apibendrinant, šeimos narių ir artimųjų giminaičių liudijimo imunitetas apsaugo asmeninį gyvenimo privatumą ir šeimos santykius. Šeimos narių ir artimųjų giminaičių samprata aiškinama plečiamai ir tai vertintina teigiamai. Lietuvos baudžiamajame procese šeimos narių imunitetas yra absoliutus, BPK nenumato jokių galimybių jo netaikyti. Liudijimo imunitetai dėl profesijos arba procesinio statuso taip pat yra absoliutaus pobūdžio. Tuo tarpu viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų bei žurnalistų liudijimo imunitetas yra sąlyginis ir siekiant teisingumo, tokie asmenys gali būti įpareigoti atskleisti informacijos šaltinio paslaptį.

2.3. Specialaus liudytojo teisė nekaltinti savęs

Po 2007 m. BPK pakeitimų atsirado galimybė apklausti asmenį kaip liudytoją apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, jeigu jis to prašo arba su tuo sutinka (BPK 80 str. 1 d. 1 p.)[98].

[96] Šapalaitė, *supra note*, 78: 87.
[97] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra note*, 29: 195.
[98] Baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448,

Ikiteisminio tyrimo praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet tyrimo metu, išnaudojus visas proceso galimybes, nesurenkama pakankamai duomenų, kurių pagrindu būtų galima pranešti asmeniui apie įtarimą, tačiau jį būtina apklausti apie reikšmingas tyrimui aplinkybes[99]. BPK pakeitimai leido išimties tvarka liudytoju apklausti asmenį, apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, kitaip tariant, asmenį, kuris yra tiesiogiai suinteresuotas bylos baigtimi. Paprastai liudytojas apklausiamas apie kitų asmenų veiksmus, o apie save ir savo elgesį privalo liudyti tiek, kiek tai nėra susiję su baudžiamojo įstatymo numatytomis veikomis, kurių padarymas apklausiamajam asmeniui gali sukelti pavojų būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn[100]. „*Liudytojo, kaip baudžiamojo proceso dalyvio, statusas paprastai yra neutralus, t. y. kaip liudytoju turi būti apklausiamas asmuo, tiesiogiai niekaip nesuinteresuotas bylos baigtimi. Kaip liudytojas apklausiamas asmuo, galintis pateikti informaciją apie reikšmingas bylai aplinkybes. Liudytojas paprastai apklausiamas apie jam žinomus kitų asmenų veiksmus, kitas nustatant tiesą byloje svarbias aplinkybes. Parodymų dalyko nesudaro duomenys apie tikėtiną jo dalyvavimą darant nusikalstamas veikas. Liudytojui negali būti užduodami klausimai, į kuriuos atsakius būtų gauti duomenys, galintys būti pagrindas reikšti įtarimus ar kaltinimus šiam proceso dalyviui*“[101]. Tuo tarpu R. Jurkos nuomone, liudytojas kiekviename procese yra suinteresuotas, jog su juo proceso metu būtų elgiamasi sąžiningai ir teisingai, tačiau dažnai liudytojas turi bent minimalų ir asmeninį interesą, kuris gali lemti jo parodymų turinį[102]. A. Juozapavičius išskiria faktinių pagrindų grupes, kurie lemia proceso subjekto statusą: 1) nėra duomenų, kad padarytą nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo - toks asmuo yra liudytojas; 2) yra duomenų, kad padarytą nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo, tačiau tų duomenų nepakanka jį laikyti įtariamuoju - toks asmuo yra specialusis liudytojas; 3) yra duomenų, kad padarytą nusikalstamą veiką padarė konkretus asmuo ir tų duomenų pakanka jį laikyti įtariamuoju - toks asmuo yra įtariamasis. Taigi duomenų buvimas (nebuvimas) ir jų pakankamumas (nepakankamumas) yra kriterijai, skiriantys specialųjį liudytoją nuo liudytojo ir įtariamojo bei pagrindžiantys jo vietą „tarp liudytojo ir įtariamojo“[103]. Teisinėje doktrinoje nurodoma, kad vienas esminių liudytojo požymių atskiriančių jį nuo kitų proceso

454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 411, 772, 801, 3741, 3742, 4121 straipsniais ir Kodekso priedo papildymo įstatymas. *Valstybės žinios.* 2007, Nr. 81-3312.

[99] Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 11, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308,310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 80^1, 374^1, 374^2, 412^1 straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto, https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/TAIS.296690/

[100] Gintaras Goda, Marcelis Kazlauskas ir Pranas Kuconis, *supra note,* 29: 209.

[101] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225/2009.

[102] Raimundas Jurka, „Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai“, *Jurisprudencija* 1(115) (2009): 364-367.

[103] Juozapavičius, *supra note,* 10.

dalyvių yra neutralumas, kuris suprantamas kaip suinteresuotumo bylos eiga ir baigtimi nebuvimas[104]. A. Juozapavičiaus nuomone, „*liudytojo neutralumo požymis labiau reiškia ne tai, kad liudytojas neturi jokių interesų dėl bylos eigos ar jos baigties (liudytojas gali turėti pačių įvairiausių interesų baudžiamajame procese, ir net nebūtinai teisėtų, pavyzdžiui, padėti draugui išvengti baudžiamosios atsakomybės, tačiau tai dar nereiškia, kad jis negali būti liudytoju), o tai, kad liudytojui procesas (jo eiga, baigtis) neturi (negali turėti) įtakos (reikšmės) jo teisėms ir pareigoms*“[105]. Todėl, darytina išvada, kad specialusis liudytojas neatitinka liudytojo neutralumo kriterijaus. Specialusis liudytojas duoda parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, o nuo duotų parodymų priklauso, ar jis taps įtariamuoju, ar bus tik galimas liudytojas.

BPK 80 str. 1 p. numatyta, kad liudytoju negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Tik laikantis visų įstatymuose numatytų reikalavimų ir laiku įspėjus liudytoją apie galimybę pasinaudoti teise neduoti parodymų, ir apie atsakomybę už melagingų parodymų davimą, visi jo pateikti liudijimai galės būti pripažinti tinkamais naudoti teisme. Patraukus liudytoją baudžiamojon atsakomybėn arba patraukus asmenį baudžiamojon atsakomybėn, remiantis neteisėtai išgautais parodymais visas procesas su jo pasekmėmis paprastai tampa niekinis: „*Jei asmuo ikiteisminio tyrimo pradžioje buvo apklaustas kaip liudytojas, o vėliau jis tapo įtariamuoju ir kaltinamuoju, tai teismas, tirdamas įrodymus, į tokio asmens kaip liudytojo parodymus apskritai turi nekreipti dėmesio, nes jie neturi teisinės reikšmės. Negalima nuteisti asmens tokių įrodymų pagrindu*“[106].

BPK 80 str. 1 p. yra procesinio draudimo apklausti kaip liudytoją asmenį apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką išimtis ir turi būti taikoma itin retais atvejais. Ši teisės norma skirta tiksliai realizuoti BPK 1 straipsnyje numatytą baudžiamojo proceso paskirtį, t. y. apsaugoti asmenis nuo nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo, taip pat užtikrinti priimamų proceso sprendimų pagrįstumą, siekiant tinkamai pritaikyti įstatymą, kad greitai ir išsamiai būtų atliktas tyrimas ir atskleistos nusikalstamos veikos[107].

Faktinis specialaus liudytojo atsiradimo pagrindas baudžiamajame procese yra nepakankamumas duomenų, patvirtinančių, kad asmuo padarė atitinkamą nusikalstamą veiką, o teisinis - prokuroro priimamas nutarimas apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką bei asmens rašytinis sutikimas (žyma prokuroro priimtame

[104] Rima Ažubalytė, Raimundas Jurka ir Jolanta Zajančkauskienė, *supra note,* 80: 126.
[105] Juozapavičius, *op cit.*
[106] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-371/2009.
[107] Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas „Dėl Rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2008-01-15, Nr. 6-234.

nutarime[108]) būti apklausiamam specialiuoju liudytoju. Nuo šio momento asmuo įgyja specialiajam liudytojui numatytas teises. BPK 83 str. 4 d. yra nustatyta, jog už melagingų parodymų davimą liudytojas atsako pagal BK 235 straipsnį, tuo tarpu specialiajam liudytojui tokios atsakomybės nenumatyta. Specialiam liudytojui baudžiamojo proceso įstatymu netiesiogiai suteikiama „teisė sakyti netiesą“. Šis liudijimo ypatumas yra išvedamas iš draudimo versti duoti parodymus prieš save principo. Analizuojant šio principo turinį, galima daryti loginę išvadą, jeigu yra draudžiama naudoti bet kokią prievartą, siekiant gauti asmens parodymus apie jo paties padarytą nusikalstamą veiką ir tokie parodymai gali būti gaunami tik paties tokio asmens nuožiūra, todėl yra draudžiama reikalauti, kad šie parodymai būtų teisingi ir tikri.

Vilniaus miesto apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-285-961/2015 iliustruoja situaciją, kuomet asmuo galintis duoti save kaltinančius parodymus buvo apklaustas liudytoju, o jo duotų parodymų pagrindu jam buvo pareikšti įtarimai pagal BK 235 str. 1 d. L. A. buvo kaltinamas tuo, kad apklausiamas kaip liudytojas davė melagingus parodymus, o būtent: *„Jis 2012-11-06 Vilniaus miesto 1 apylinkės teisme, esančiame Vilniuje, Laisvės pr. 79A, teisiamajame posėdyje baudžiamojoje byloje Nr. 1-1243-88/2012 ir 2013-09-10 Vilniaus apygardos teisme, esančiame Vilniuje, Gedimino pr. 40/1, teisiamajame posėdyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-419-648/2013, apklausiamas kaip liudytojas ir būdamas pasirašytinai įspėtas dėl baudžiamosios atsakomybės pagal BK 235 straipsnį, davė melagingus parodymus, kad 2012-06-08, laikotarpiu nuo 14.10 val. iki 14.41 val., Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Vilniaus miesto penktajame policijos komisariate, esančiame Vilniuje, Justiniškių g. 14A, 208-ame kabinete, tyrėjas M. T., atlikdamas procesinius veiksmus ikiteisminiame tyrime Nr. 18-1-01085-12, A. V. atžvilgiu jokio fizinio smurto nenaudojo (2012-11-06 Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo posėdyje - „nebuvo jokios prievartos“, 2013-09-10 Vilniaus apygardos teismo posėdyje - „mano akivaizdoje mano kolega nenaudojo smurto“), kai tuo tarpu Vilniaus miesto 1 apylinkės teismo 2013-03-28 nuosprendžiu bei Vilniaus apygardos teismo 2013-11-22 nutartimi nustatyta, kad tyrėjas M. T. sudavė A. V. apie 24-26 smūgius į įvairias kūno vietas, padarydamas pastarajam nežymų sveikatos sutrikdymą“.*

Šioje byloje teismas pasisakė, jog: *„Šiuo konkrečiu atveju negalima spręsti, kad L. A. nebuvo tiesiogiai suinteresuotas bylos baigtimi. <...> nekyla abejonių, kad liudytojui L. A. patvirtinus, jog buvo vartojamas smurtas, tokie jo parodymai galėjo būti pagrindas pradėti ikiteisminį tyrimą jam pačiam dėl piktnaudžiavimo. <...> Nors L. A., apklausiamam liudytoju, nebuvo pareikšti įtarimai jokiame kitame ikiteisminiame tyrime, tačiau formalus įtarimų*

[108] *Pastaba*. Generalinio prokuroro rekomendacijų 12 punkte yra numatyta, kad „asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas tik esant jo sutikimui. Asmens sutikimas būti apklaustam kaip liudytojui apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką turi būti išreikštas raštu ir patvirtintas jo parašu prokuroro nutarime“.

nepareiškimas neleidžia kategoriškai teigti, kad jo teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save nebuvo varžoma. L. A. duodamas teisme parodymus negalėjo būti užtikrintas, kad jo parodymai nebus panaudoti prieš jį patį ateityje, tad jo parodymai negali būti vertinami kaip tyčiniai veiksmai, kuriais siekiama, kad kitas asmuo išvengtų baudžiamosios atsakomybės. <...> Iš teisiamųjų posėdžių protokolų ir garso įrašų matyti, kad teisė neliudyti prieš save L. A. nebuvo išaiškinta, todėl darytina išvada, kad jo parodymai M. T. baudžiamojoje byloje užfiksuoti nesilaikant baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimų. Pažymėtina ir tai, kad L. A. parodymai nesutrukdė teismui priimti teisingą procesinį sprendimą – tiek pirmosios instancijos, tiek apeliacinės instancijos teismai atsižvelgė į L. A. tarnybinius santykius su M. T., o apeliacinės instancijos teismas nurodė ir tai, kad L. A. yra suinteresuotas duoti minėto pobūdžio parodymus ir dėl savo galimos atsakomybės nereagavus į M. T. neteisėtą elgesį".[109] Apibendrinant, buvo konstatuota, kad L. A. baudžiamoji atsakomybė pagal BK 235 str. negalima.

Panašiais, kaip nurodyta atvejais, turi būti sprendžiama pagal konkrečios bylos faktines aplinkybes. Pavyzdžiui, byloje Nr. 2K-24-222/2020 kasatorė teigė, kad apklausta liudytoja davė melagingus parodymus siekdama išvengti baudžiamosios ar administracinės atsakomybės. Ji kasaciniame skunde nurodė, kad *„jos atsakomybė už melagingų parodymų davimą (BK 235 str. 1 d.) negalima, o jos nuteisimas reiškia BPK 80 straipsnio 1 punkto nuostatos, draudžiančios versti duoti parodymus prieš save, pažeidimą, nes parodymus G. V. davė apie aplinkybes, susijusias su galimai jos pačios padarytais teisės pažeidimais (neapskaitytų (neoficialių) pajamų gavimu, padėjimu vykdant apgaulingą buhalterinę apskaitą), galėjusiais lemti baudžiamąjį ar administracinį persekiojimą, taigi dėl to ji negalėjo būti įspėta dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą"*[110]. Kasacinis teismas pažymėjo, kad tokie *„skundo teiginiai (argumentai) nepagrįsti. Nagrinėjamu atveju G. V. nuteista už melagingų parodymų davimą baudžiamojoje byloje dėl didelės vertės mokestinių prievolių išvengimo, apgaulingo buhalterinės apskaitos tvarkymo ir kitų nusikalstamų veikų. <...> G. V. ne tik procesine prasme niekada nebuvo pareikšti įtarimai ar kaltinimai, susiję su aplinkybėmis, apie kurias ji tyčia davė melagingus parodymus, bet ir nenustatyta aplinkybių, kurios būtų kliūtis įspėti liudytoją dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą ir prisiekti sakyti tiesą. Teismo nuosprendyje išanalizuotų G. V. parodymų turinys ir kiti bylos duomenys leidžia daryti išvadą, kad 2004–2006 m. įvykiai, dėl kurių kaip liudytoja G. V. buvo apklausiama 2012 m. spalio 22 d. vykusiame teisiamajame posėdyje Vilniaus apygardos teisme, yra susiję su apgaulingu juridinio asmens – Darbo partijos – buhalterinės apskaitos tvarkymu, mokestinių prievolių vengimu ir t. t., bet nesusiję su G. V. elgesiu, kokiais nors jos veiksmais, dėl kurių ji galėtų būti apkaltinta, nes ji Darbo partijoje neturėjo įgaliojimų (teisių)*

[109] Vilniaus miesto apylinkės teismo nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-285-961/2015
[110] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-222/2020.

priimti sprendimus, nebuvo atsakinga už šio juridinio asmens veiklą ar kurią nors veiklos sritį ir pan. Šios aplinkybės, taip pat ir baudžiamosios bylos, kurioje G. V. davė parodymus, procesas, jo eiga patvirtina, kad ji kaip liudytoja turėjo pareigą teisingai atsakyti į teisėjo užduodamus klausimus ir neturėjo pateisinamų priežasčių vengti vykdyti šią pareigą. <...> Nagrinėjamu atveju apeliacinės instancijos teismas pagrįstai konstatavo, kad G. V. nebuvo apklausiama dėl aplinkybių, dėl kurių ji, kaip liudytoja, negalėjo būti apklausta, todėl kasatorės argumentai, kad ji buvo verčiama duoti parodymus prieš save, atmestini."[111] Šioje byloje kasacinis teismas konstatavo, kad BPK 80 str. 1 d. nuostatų pažeidimų byloje nepadaryta. Kliūčių taikyti G. V. atsakomybę pagal BK 235 str. 1 d. už melagingų parodymų davimą nenustatyta.

Teismų praktikoje specialaus liudytojo teisė atsisakyti duoti parodymus suprantama plačiąja prasme. Kaip pavyzdys pateiktina LAT kasacinė nutartis Nr. 2K-168/2011. A. B. davė melagingus parodymus ir jai buvo pareikšti įtarimai pagal BK 235 str. 1 d. Byloje buvo nustatyta, kad A. B. „*apklausų metu turėjo pagrindą manyti, jog yra apklausiama apie pačios padarytą administracinį teisės pažeidimą ir duodama melagingus parodymus siekė išvengti administracinės atsakomybės už transporto priemonės vairavimą esant neblaiviai, bei konstatavo, kad jos teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save buvo varžoma"*. Kasacinis teismas nutartyje pažymėjo: *„<...> BPK 80 straipsnio 1 punkte įtvirtintą draudimą - kaip liudytoją apklausti asmenį apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką būtina aiškinti platesniame – tiek Lietuvos Respublikos Konstitucijos, tiek EŽTT sprendimų - kontekste. EŽTT praktikoje „nusikalstamos veikos" sąvoka pagal Konvencijos 6 straipsnį aiškinama savarankiškai, t. y. teisės pažeidimo kvalifikavimas pagal nacionalinę teisę nenulemia jo kvalifikavimo pagal Konvenciją. <...> Pripažinus, kad pažeidimas yra baudžiamojo pobūdžio, asmeniui, kuris yra įtariamas ar kaltinamas jį padaręs, turi būti taikomos Konvencijos 6 straipsnyje numatytos baudžiamojo proceso garantijos (inter alia teisė neliudyti prieš save). Veikos, kurios pagal Lietuvos teisę turi administracinių teisės pažeidimų statusą, EŽTT praktikoje iš esmės pripažįstamos „baudžiamojo pobūdžio" pagal Konvencijos 6 straipsnį"*[112]. Šioje byloje teisėjų kolegija pripažino pagrįstais nuteistosios A. B. kasacinio skundo argumentus ir konstatavo, kad asmuo turi teisę atsisakyti duoti parodymus ir apie savo paties galimai padarytą veiką, kuri nėra uždrausta baudžiamuoju įstatymu, tačiau yra baudžiamojo pobūdžio.

Byloje *Kryževičius prieš Lietuvą* EŽTT nustatė ŽTK 8 straipsnio, ginančio teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą, pažeidimą. Pažeidimas buvo padarytas dėl to, kad baudžiamojoje byloje nebuvo užtikrinta tinkama specialiojo liudytojo sutuoktinio apsauga. EŽTT pažymėjo, kad specialiojo liudytojo statusas pagal Lietuvos nacionalinę teisę yra panašus į įtariamojo statusą,

[111] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-222/2020.
[112] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2011

tačiau specialiųjų liudytojų šeimos nariams ir artimiesiems giminaičiams nebuvo suteikta liudijimo privilegija[113].

Pasak teisėjo M. Povilansko, šis EŽTT sprendimas sukėlė teisininkų bendruomenės diskusijas, kaip jį įgyvendinti, užkirsti kelią panašių atvejų pasikartojimui ir tobulinti teisinę sistemą, tačiau galiausiai ši iniciatyva „nurimo“. LAT nutartyje Nr. 2K-30-689/2021 išaiškino, kad specialiojo liudytojo teisės įtvirtintos BPK 82 str. 3 d. suteikiamos tik tokio asmens apklausos metu ir, kad šis asmuo tolesniame ikiteisminio tyrimo procese turi liudytojo, o ne „specialiojo liudytojo“ teisinį statusą[114]. Nutartyje nebuvo sprendžiamas klausimas dėl specialiojo liudytojo šeimos narių ar artimųjų giminaičių procesinių teisių užtikrinimo.

EŽTT išaiškino, kad specialiojo liudytojo statuso suteikimas ikiteisminiame tyrime reiškia, kad bylą tiriantys pareigūnai turi pagrindą įtarti, jog asmuo susijęs su nusikalstama veika, todėl specialiojo liudytojo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams turėtų būti suteikta tokio paties lygio liudijimo privilegija, kaip ir įtariamojo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams. Dėl to praktikoje, pasak M. Povilansko, kyla problemų, nes specialiojo liudytojo šeimos nariai ir artimi giminaičiai dažnai apklausiami ikiteisminio tyrimo metu. Jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas vadovaujasi tik LAT išaiškinimu, už atsisakymą duoti parodymus asmeniui gali būti taikomos sankcijos. Tačiau, EŽTT jurisprudencijos kontekste neaišku, ar šios sankcijos būtų teisėtos, ar specialiojo liudytojo šeimos nariai ir artimi giminaičiai nebūtų tokiu atveju verčiami duoti parodymus prieš savo artimąjį. Ši situacija išryškina reikšmingą teisės taikymo problemą tarp EŽTT ir LAT išaiškinimų, apibendrina M. Povilanskas[115].

Byloje Nr. 2K-30-689/2021 buvo aiškinamos teisinės normos, reglamentuojančios asmens apklausą kaip liudytojo baudžiamojoje byloje pagal BPK 80 straipsnio 1 dalį ir 82 straipsnio 3 dalį. Pagal šias nuostatas asmuo, kuris galėjo padaryti nusikalstamą veiką, negali būti apklaustas kaip liudytojas, nebent jis sutinka duoti parodymus. Tačiau yra tam tikrų išimčių, nurodytų BPK 82 straipsnio 3 dalyje. Jeigu prokuroras apklausia asmenį dėl galimai padarytos nusikalstamos veikos, jis turi teisę, kad apklausoje dalyvautų jo įgaliotasis atstovas. Jie taip pat gali prašyti pripažinti juos įtariamaisiais, neskiriant jiems BPK 83 straipsnio 2 ir 4 dalyse nurodytų bausmių. Šios teisės apsaugo apklausiamą asmenį ir užtikrina, kad jis nebūtų verčiamas duoti parodymų prieš save. Asmens, kuris gali duoti parodymus apie savo veiksmus, teisinis statusas yra tik liudytojo statusas, o tolesniame ikiteisminiame procese jie jokio kito išskirtinio statuso. Jie nelaikomi specialiaisiais liudytojais, o turi įprasto liudytojo teisinį statusą.

---

[113] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2019 m. kovo 11 d. sprendimas byloje *Kryževičius prieš Lietuvą*, *supra note*, 93.
[114] 2021 m. vasario 18 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-689/2021
[115] https://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemos-naujienos/m.-povilanskas.-specialusis-liudytojas-reguliavimas-tas-pats-o-pozicijos-skirtingos/9749?fbclid=IwAR3JpSJC5gWwdfVcarfttLPEbNUS-p4EqGE7H4ml3HOsmbDdUNC1dIAvx2s

Apibendrinant galima teigti, kad BPK nuostatomis užtikrinama, jog asmuo, galimai padaręs nusikalstamą veiką, būtų apsaugotas nuo vertimo duoti parodymus prieš save. Be to įtariamieji turi tam tikras teises apklausos metu. Apskritai teisiniu reguliavimu siekiama baudžiamosios justicijos sistemoje užtikrinti teisingumo, asmens teisių apsaugos ir teisės neliudyti prieš save principus. Užtikrinant, kad asmenys turėtų galimybę savanoriškai duoti parodymus, tačiau nebūtų verčiami, baudžiamojo proceso teisinė sistema siekia išlaikyti pusiausvyrą tarp tyrimo ir kaltinamojo teisių apsaugos.

Specialaus liudytojo teisė duoti parodymus bei jo atleidimas nuo pareigos sakyti tiesą yra dvi pagrindinės specialaus liudytojo procesinės garantijos, kurios bet kokiu atveju turi būti jam užtikrinamos bei negali būti pažeidžiamos. Šio proceso dalyvio atsisakymas duoti parodymus ar melagingų parodymų davimas neturėtų pastarajam sukelti jokių neigiamų teisinių pasekmių. Nukentėjęs asmuo ar liudytojas neatsako už melagingų parodymų davimą, jeigu pagal įstatymus turėjo teisę atsisakyti duoti parodymus, tačiau prieš apklausą nebuvo su šia teise supažindintas.

3. KAI KURIE TEISĖS TYLĖTI IR TEISĖS NEDUOTI PARODYMŲ PRIEŠ SAVE ĮGYVENDINIMO EŽTT IR LIETUVOS TEISMŲ PRAKTIKOJE ASPEKTAI

Sparčiai tobulėjančio pasaulio teisinės sistemos vis labiau akcentuoja žmogaus teisių ir teisėtų interesų apsaugą. Žmogaus teisių užtikrinimas yra viena svarbiausių demokratinės valstybės pareigų. Tiek demokratinių valstybių nacionaliniai teisės aktai, tiek ir tarptautinės sutartys nustato, jog žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės, todėl jas reglamentuojant, nustatant jų ribojimo aplinkybes, numatant jų įgyvendinimo tvarką, būtina išlaikyti pagarbą žmogaus teisėms ir jokiu būdu nenustatyti tokio reguliavimo, kuris paneigtų prigimtinį žmogaus teisių pobūdį ar jų įgyvendinimas priklausytų nuo teise nepagrįstų valstybės institucijų, pareigūnų ar kitų asmenų sprendimų[116].

3.1. Teisės tylėti ir neduoti parodymų prieš save užtikrinimas EŽTT praktikoje

ŽTK įtvirtintos žmogaus teisės ir jų aiškinimas EŽTT praktikoje turi didelę įtaką Konvenciją ratifikavusių valstybių nacionalinei įstatymų leidybai, įskaitant ir baudžiamojo proceso sritį. Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta kaltinamojo teisė į sąžiningą/teisingą baudžiamąjį procesą. Būtent šios teisės kontekste EŽTT praktikoje yra analizuojama įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo baudžiamajame procese ir leistinumo problematika. ŽTK nėra jokių nei bendrojo, nei konkretaus pobūdžio teisinių taisyklių, tiesiogiai reguliuojančių įrodymų rinkimą ar jų panaudojimą baudžiamajame procese. Taip pat nėra nuostatų, draudžiančių naudoti įrodymus vienu ar kitu atveju[117]. Teisė nebūti verčiamam kaltinti save patį, pasak EŽTT, visų pirma, yra susijusi su kaltinamojo valios tylėti gerbimu. Kaltinimo šalis byloje siekia įrodyti asmens kaltumą nesiremdama įrodymais, gautais prievartiniais metodais ar spaudimu, veiksmais palaužiančiais kaltinamojo valią. Analizuojant EŽTT praktiką matyti, kad tais atvejais, kai konstatuojamas savęs nekaltinimo privilegijos pažeidimas, konstatuojamas ir teisės į teisingą procesą pažeidimas. Tai reiškia, kad pagal EŽTT praktiką įrodymus, gautus pažeidžiant šią privilegiją, turėtų būti draudžiama naudoti baudžiamajame procese[118].

Kaip rodo EŽTT praktika, įgyvendinant analizuojamą teisę kyla nemažai sunkumų, kuriuos lemia šiuolaikinių nusikalstamų veikų įvairovė ir techninių įrodinėjimo priemonių raida. Nors ir pavienių EŽTT sprendimų analizė, tačiau ji leidžia nustatyti/išskirti problemiškiausius teisės neliudyti prieš save aspektus. EŽTT pirmą kartą su būtinybe apibrėžti šios teisės esmę ir

---

[116] Kolektyvinė monografija, *Žmogaus teisių apsaugos institucijos* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2009), 7.

[117] Audrius Juozapavičius, „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012), 186, http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2022306/datastreams/MAIN/content

[118] *Ibid.*, 190-191.

ribas susidūrė jau minėtoje byloje *Funke prieš Prancūziją*[119]. Pareiškėjui Prancūzijos valdžios institucijos skyrė baudą už tai, kad jis atsisakė pateikti tam tikrus užsienio banko sąskaitų išrašus, kurių buvo reikalaujama dėl įtariamo jo padaryto muitinės pažeidimo. EŽTT padarė išvadą, kad bandymas priversti pareiškėją pateikti įrodymus apie teisės pažeidimus, kurių padarymu jis buvo įtariamas, pažeidė jo teisę neduoti parodymų prieš save. Pažymėtina, kad EŽTT šią teisę aiškino kur kas plačiau, nei tradiciškai suprantama: *Funke* buvo nubaustas ne už atsisakymą duoti žodinius parodymus, o už atsisakymą perduoti tyrimui tariamai jo turėtus dokumentus. Be to, byloje *Funke prieš Prancūziją* EŽTT išaiškino, ką reiškia *„teisė tylėti“*, pažymėdamas, kad tai ne tik teisė neduoti parodymų, bet ir teisė nebūti patrauktam atsakomybėn už atsisakymą pateikti įrodymus savo kaltei įrodyti. Kadangi byloje nustatyta, kad muitinės tarnybos darbuotojai, negalėdami gauti dokumentų, kurių egzistavimas buvo tik prielaida, bandė priversti pareiškėją juos pateikti, tokiu būdu buvo pažeista kaltinamojo teisė į sąžiningą/teisingą procesą[120].

EŽTT naudojimąsi teise neduoti parodymų prieš save taip pat sieja su kiekvieno žmogaus teise „būti laikomam nekaltu, kol jo kaltė neįrodyta pagal įstatymą“ (ŽTK 6 straipsnio 2 dalis). Byloje *Saunders prieš Jungtinę Karalystę*[121] Teismas pažymėjo, kad teisė tylėti yra „glaudžiai susijusi su nekaltumo prezumpcija“, nes „ši teisė užtikrina, kad kaltinimas nesiremtų įrodymais, gautais prieš kaltinamojo valią per prievartą ar spaudimą“[122].

Byloje *John Murray prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT paskelbė, kad sąvoka *„teisingas bylos nagrinėjimas“* apima du imunitetus: „teisė tylėti“ ir „teisė neduoti parodymų prieš save“[123]. Pozicija, kad šios teisės laikomos atskiromis ir skirtingomis, atsispindi ir sprendime byloje *Funke prieš Prancūziją*[124]. Tačiau, visai priešinga pozicija buvo išsakyta sprendime *Saunders prieš Jungtinę Karalystę*, kur EŽTT suformulavo naują doktriną, kad „teisė tylėti“ yra „teisės neduoti parodymų prieš save“ dalis ir jos svarbiausias elementas[125].

Teisės neduoti parodymų prieš save pobūdį ir jos taikymo apimtį EŽTT išsamiai paaiškino sprendime *Saunders prieš Jungtinę Karalystę*. Pagal 1985 m. Įmonių įstatymą Jungtinės Karalystės įmonių pareigūnai privalėjo visapusiškai bendradarbiauti su Prekybos departamento inspektoriais, atliekant tyrimus. Už nebendradarbiavimą (pvz., atsisakymą duoti parodymus ar pateikti dokumentus) buvo baudžiama baudomis ir laisvės atėmimu. Pareiškėjas, kurį inspektoriai

[119] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. vasario 25 d. sprendimas byloje *Funke prieš Prancūziją*, *supra note*, 38.
[120] *Ibid.*
[121] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje *Saunders prieš Jungtinę Karalystę*, *supra note*, 37.
[122] *Ibid*
[123] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 8 d. sprendimas Nr. 18731/91 byloje *John Murray prieš Jungtinę Karalystę.*
[124] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. vasario 25 d. sprendimas byloje *Funke prieš Prancūziją*, *op. cit.*
[125] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje *Saunders prieš Jungtinę Karalystę*, *op. cit.*

apklausė, vėliau buvo nuteistas, remiantis jo paties parodymais, kuriuos jis davė grasinant bausme. *Saunders prieš Jungtinę Karalystę* byloje Jungtinės Karalystės valdžios institucijos atstovai tvirtino, kad ŽTK 6 straipsnio 1 dalis nebuvo pažeista, nes jokie pareiškėjo parodymai apklausų metu neturėjo savęs apkalbėjimo požymių, jis pateikė tik jam palankius paaiškinimus. Į teisės neduoti parodymų prieš save taikymo sritį patenka tik prieš kaltinamąjį liudijantys teiginiai. Tačiau, EŽTT šį argumentą pripažino nepagrįstu ir pabrėžė, kad teisė neduoti parodymų prieš save negali būti pagrįstai apribota prisipažinimu padarius nusikaltimą arba aiškiai kaltinančio pobūdžio parodymais. Teismas pažymėjo, kad priverstiniai parodymai, kurie išoriškai neatrodo kaltinantys – vėliau gali būti panaudoti baudžiamajame procese, siekiant įrodyti kaltinimą, pavyzdžiui, sugretinant juos su kitais kaltinamojo pareiškimais arba jie gali sukelti abejonių dėl kitų parodymų, ar kitaip pakenkti jo patikimumui[126]. Taigi, teisė neduoti parodymų prieš save, EŽTT nuomone, turi labai platų turinį. Ji apima ne tik baudžiamąjį teisminį procesą, tačiau ir kitus teisės pažeidimo atvejus.

Šioje byloje EŽTT nustatė, kad buvo pažeista teisė neliudyti prieš save, taigi ir Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, nes pareiškėjas buvo priverstas administracinėje procedūroje duoti kaltinančius parodymus, kurie tik vėliau buvo panaudoti jo baudžiamajam persekiojimui pagrįsti. Teisė neliudyti prieš save, be teisės tylėti, apima ir teisę neatlikti jokių teisiškai reikšmingų veiksmų, kurių rezultatai gali būti panaudoti kaltinimams pareikšti ar palaikyti. Tačiau tame pačiame sprendime pažymima, kad „viešuoju interesu negalima remtis siekiant pateisinti priverstinių atsakymų naudojimą neteisminio tyrimo metu, siekiant apkaltinti kaltinamąjį teisme“[127].

Byloje *J. B. prieš Šveicariją*[128] EŽTT įvertino Šveicarijos mokesčių institucijų galimybę skirti baudą asmeniui už prašomų dokumentų nepateikimą. Pareiškėją mokesčių institucijos įtarė padarius nusikalstamą veiką ir pareikalavo, kad jis pateiktų visus dokumentus, susijusius su jo investuotais pinigais. Pareiškėjui to nepadarius, jo buvo pakartotinai paprašyta deklaruoti savo investuotų pajamų šaltinius. Teismas nustatė, kad valdžios institucijos bandė priversti pareiškėją atskleisti informaciją apie jo pajamas, kuri galėjo būti panaudota apskaičiuojant mokėtinus mokesčius ir tapti baudžiamųjų kaltinimų pagrindu. Teismas šią bylą atskyrė nuo bylų, kuriose įrodymai egzistuoja nepriklausomai nuo kaltinamojo valios ir gali būti gauti per prievartą, pavyzdžiui, *Saunders prieš Jungtinę Karalystę* byloje, susijusioje su teismo nurodytais dokumentais. Todėl, EŽTT pareiškėjui mokesčių administratoriaus skirtas nuobaudas už tai, kad

[126] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje *Saunders prieš Jungtinę Karalystę*, *supra note*, 37.
[127] *Ibid.*
[128] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. gegužės 3 d. sprendimas Nr. 31827/96 byloje *J.B. prieš Šveicariją*.

jis nepateikė prašomų dokumentų, laikė spaudimo forma, pažeidžiančia jo teisę neduoti parodymų prieš save[129].

Pasak J. Nasutavičienės, vertinant prievartos, naudojamos siekiant gauti įrodymus prieš juridinius ir fizinius asmenis, pobūdžio ir laipsnio skirtumus, verta prisiminti EŽTT išvadą byloje *J. B. prieš Šveicariją*: mokesčių institucijų taikytos prievartos pobūdis (baudos) ir laipsnis (4 baudos, paskirtos per trejus metus) prilygo prievartai, pažeidžiančiai pareiškėjo teisę neduoti parodymų. Šiuo atžvilgiu nėra pagrindo manyti, kad Teismo sprendimas būtų buvęs kitoks, jei pareiškėjas tokioje byloje būtų buvusi bendrovė, kuriai per 3 metus 4 kartus buvo skirtos baudos už tai, kad ji nepateikė dokumentų, pagal kuriuos būtų buvę galima apskaičiuoti mokėtinus mokesčius (ir kurie vėliau galėjo tapti baudžiamųjų kaltinimų pagrindu). Mokesčių institucijų taikomos prievartos pobūdžiui ir laipsniui tikrai neturi įtakos prievartos „objekto“ specifiškumas, nes institucijų taikomos sankcijos nustatytos ne konkrečiai asmenų grupei taikomuose teisės aktuose, o visuotinai privalomo pobūdžio teisės aktuose. Todėl, manoma, kad situacija, vertintina pagal pirmąjį kriterijų, negali skirtis priklausomai nuo to, ar ji susijusi su fiziniu, ar su juridiniu asmeniu[130].

Byloje *Serves prieš Prancūziją*[131] EŽTT pakartojo, kad kiekvieno kaltinamojo teisė tylėti ir neprisidėti prie savo paties nuteisimo yra tarptautiniu mastu pripažinta taisyklė, sudaranti sąžiningo bylos nagrinėjimo sampratos esmę. Tačiau, šioje byloje teismas neįžvelgė Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo dėl Prancūzijos valdžios institucijų, nubaudusių pareiškėją už atsisakymą duoti liudytojo priesaiką, veiksmų. Problema buvo ta, kad *Serves* buvo pakviestas kaip liudytojas byloje, kurioje jis iš pradžių buvo įtariamasis, o vėliau buvo pripažintas kaltu. Todėl, jo atsisakymas duoti liudytojo priesaiką buvo nulemtas savo kaltės pagrindimo baime. Tačiau, EŽTT manė, kad pareiškėjui paskirta bausmė buvo priemonė užtikrinti jo parodymų teisingumą, o ne priemonė priversti jį duoti parodymus. Galiausiai EŽTT padarė išvadą, kad bausmė *Serves* buvo paskirta prieš tai, kai dar nebuvo jokio pagrindo jam duoti parodymus prieš save[132].

Pažymėtinas akivaizdus šio sprendimo dviprasmiškumas, nes Teismas faktiškai neatsižvelgė į tai, kad *Serves* atsisakė duoti priesaiką būtent pasinaudodamas savo teise neduoti parodymų prieš save. Sunku įsivaizduoti, kad viešasis interesas dėl parodymų teisingumo nusveria asmens teisę neprisidėti prie jo nuteisimo.

Kaip nurodo D. Raižys ir J. Nasutavičienė, šią poziciją patvirtino EŽTT Didžioji kolegija byloje *Jussila prieš Suomiją*[133], kuri nusprendė, kad su apmokestinimu susijusių procedūrų

[129] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. gegužės 3 d. sprendimas byloje *J.B. prieš Šveicariją, supra note,* 128.
[130] Justina Nasutavičienė, „Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintų įmonių teisių apsaugos problemos ES konkurencijos teisėje“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012), 58.
[131] Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. spalio 20 d. sprendimas byloje *Serves prieš Prancūziją*
[132] *Ibid.*
[133] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. lapkričio 23 d. sprendimas Nr. 73053/01 byloje *Jussila prieš Suomiją*.

pobūdis nėra toks, kad jos nepatektų į Konvencijos 6 straipsnio taikymo sritį. Teismas pažymėjo, kad nėra abejonių dėl mokesčių svarbos veiksmingam valstybės funkcionavimui, tačiau pabrėžė, kad nėra įsitikinęs, jog procesinių garantijų panaikinimas taikant baudžiamąsias sankcijas šioje srityje yra būtinas siekiant išlaikyti mokesčių sistemos veiksmingumą arba, kad toks panaikinimas gali būti suderinamas su Konvencijos dvasia ir tikslu[134].

Svarbu pažymėti, kad teisė neįrodinėti savo nekaltumo nepanaikina pareigos pateikti prašomą informaciją ir turimus dokumentus, kurių prašo administracinė institucija pagal savo įgaliojimus, kadangi administracines bylas tiriantys pareigūnai imasi visų teisės aktuose numatytų priemonių, kad būtų visapusiškai, išsamiai ir objektyviai ištirtos bylos aplinkybės. Tačiau ši taisyklė nėra „geležinė“. Tam tikrais atvejais prioritetas teikiamas asmens subjektinėms teisėms. Kaip pavyzdys yra *Heaney and McGuinness prieš Airiją*[135] byla: *Heaney* ir *McGuinness* buvo nuteisti laisvės atėmimo bausme už atsisakymą atskleisti informaciją apie savo judėjimą policijos tyrimo metu, kaip reikalaujama specialiame įstatyme, reglamentuojančiame policijos įgaliojimus tiriant teroristinius nusikaltimus. Nors EŽTT pripažino, kad teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save nėra absoliučios, jis padarė išvadą, kad šioje byloje prieš pareiškėjus naudotos prievartos laipsnis iš esmės panaikino šių privilegijų esmę. Todėl Teismas dar kartą suteikė pirmenybę asmens procesinėms teisėms, o ne viešajam interesui, net jei jis kilo dėl būtinybės kovoti su terorizmu[136].

Apibendrinant galima teigti, kad EŽTT jurisprudencija dėl teisės neliudyti prieš save yra gana prieštaringa ir kelia daug sudėtingų klausimų, kurie dar neleidžia aiškiai apibrėžti šios teisės prigimties ir turinio. Be to, galima kelti prielaidas, kad ateityje bus dar ne viena byla susijusi su teisės į sąžiningą ir teisingą procesą pažeidimu, todėl yra itin svarbu suformuoti vienodą šio principo turinio suvokimą.

3.2. Lietuvos teismų praktika

Lietuvos teisinėje sistemoje teisės neduoti parodymų prieš save apsaugos pagrindus sudaro Konstitucija ir BPK. Konstitucijos 31 straipsnis garantuoja teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, o 118 straipsnis įtvirtina nekaltumo prezumpciją. BPK 6 straipsnyje užtikrinama teisė neduoti parodymų prieš save, nurodant, kad niekas negali būti verčiamas duoti parodymus prieš save ar savo artimus giminaičius.

---

[134] Dainius Raižys ir Justina Nasutavičienė, *„Teisės neduoti prieš save parodymų užtikrinimas mokesčių administravimo procedūrose“* Teisės apžvalga 2 (18) (2018): 114–129.
[135] Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. sprendimas Nr. 34720/97 byloje *Heaney and McGuinness prieš Airiją*.
[136] *Ibid.*

Lietuvos teismų praktikoje nuosekliai laikomasi draudimo versti duoti parodymus prieš save principo, tačiau teisės tylėti ir neduoti parodymų prieš save pažeidimų visgi neišvengiama. Pasak R. Jurkos, *„draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius yra konstitucinė garantija (Konstitucijos 31 straipsnis), užtikrinanti žmogaus ir valstybės santykių suderinamumą sprendžiant teisingumo klausimus“*[137], tačiau ir Lietuvoje buvo nagrinėjama ne viena byla, kurioje ši teisė buvo pažeista.

Bene garsiausias teismo procesas yra susijęs su dainininko Žilvino Žvagulio byla[138]. 2018 m. vasario 27 d. Vilniaus miesto apylinkės teismas paskelbė nuosprendį baudžiamojoje byloje, kurioje Ž. Žvagulis buvo pripažintas nekaltu dėl melagingų parodymų davimo, nes buvo nustatyta, kad nebuvo padaryta nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo.

Remiantis viešai prieinama informacija, Ž. Žvagulis buvo kaltinamas melagingų parodymų davimu 2012 m. rugsėjo 7 d. Vilniaus apygardos teisme apklausiant jį kaip liudytoją baudžiamojoje byloje dėl apgaulingo buhalterinės apskaitos tvarkymo Darbo partijoje ir kitų nusikalstamų veikų. Duodamas priesaiką ir būdamas įspėtas dėl žinomai melagingų parodymų davimo pasekmių, Ž. Žvagulis melagingai paliudijo, kad iš Darbo partijos negavo jokio atlygio ar užmokesčio už pasirodymus jos renginiuose.

Ž. Žvagulio byloje pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad jo parodymai buvo duoti pažeidžiant draudimą duoti parodymus prieš save, todėl negali būti laikomi nusikalstamais pagal BK 235 straipsnio 1 dalį, tačiau apeliacinės instancijos teismas (Kauno apygardos teismas) ir kasacinis teismas (LAT) nesutiko su pirmosios instancijos teismo sprendimu. Jie nustatė, kad Ž. Žvagulis sąmoningai ir tyčia davė melagingus parodymus, puikiai suvokdamas savo teisines pareigas ir siekdamas apgauti. Kaip liudytojas baudžiamojoje byloje Ž. Žvagulis privalėjo duoti teisingus parodymus. Apeliacinis ir kasacinis teismai padarė išvadą, kad jis žinojo savo procesinę padėtį ir teisinę pareigą padėti vykdyti teisingumą duodamas teisingus parodymus.

Apeliacinis ir kasacinis teismai nustatė, kad Ž. Žvagulis melavo, jog negavo jokio atlygio iš Darbo partijos už koncertus jų renginiuose ir tai įrodo bylos nagrinėjimo metu pateikti kasos išlaidų orderiai. Remiantis apeliacinės ir kasacinės instancijos teismų padarytomis išvadomis, Ž. Žvagulis buvo nuteistas už melagingų parodymų davimą. Šiuo atveju buvo nuspręsta, kad draudimas duoti parodymus prieš save netaikytinas, nes Ž. Žvagulis buvo liudytojas baudžiamojoje byloje ir iš esmės privalėjo duoti teisingus parodymus.

Apibendrinant galima teigti, kad teismai pabrėžė teisės neduoti parodymų prieš save svarbą, tačiau galiausiai nustatė, kad Ž. Žvagulis sąmoningai ir apgalvotai davė melagingus

[137] Jurka, *supra note*, 6: 31.
[138] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-24-222/2020.

parodymus, dėl ko buvo nuteistas. Šioje byloje išryškėja trapi pusiausvyra tarp teisės neduoti parodymų prieš save ir liudytojo pareigos duoti teisingus parodymus baudžiamajame procese. Taip pat šioje byloje pabrėžiama, kaip svarbu teisminio proceso metu duoti teisingus parodymus ir kokios sunkios yra melagingų parodymų davimo pasekmės. Joje taip pat pabrėžiama liudytojų pareiga padėti vykdyti teisingumą ir griežta baudžiamoji atsakomybė už šios pareigos pažeidimą.

Taigi, ikiteisminio tyrimo metu turi būti užtikrinta, kad liudytojas būtų tinkamai informuotas apie savo teises ir pareigas, įskaitant teisę neduoti parodymų apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai turėtų taip pat įvertinti kiekvieną situaciją atskirai ir spręsti, ar reikia apklausti liudytoją kaip įtariamąjį, ar ne.

Nors Ž. Žvagulio byla buvo itin garsi ir pamokanti, po sprendimo šioje byloje pasikartojo panašūs teisės tylėti pažeidimo atvejai. Vilniaus miesto apylinkės teismo 2018 m. sausio 9 d. posėdžio metu E. K. buvo kaltinama tuo, kad tyčia davė melagingus parodymus, prieštaraujančius faktinėms bylos aplinkybėms, nors už tai buvo įspėta dėl baudžiamosios atsakomybės pagal BK 235 straipsnio 1 dalį. E. K. buvo apklausta kaip liudytoja baudžiamojoje byloje Nr. 1-145-1011/2018 S. G. atžvilgiu dėl S. G. veiksmų. E. K. sąmoningai davė melagingus parodymus, siekdama palengvinti S. G. teisinę padėtį arba padėti jam apskritai išvengti baudžiamosios atsakomybės. Konkrečiai E. K. melagingai liudijo, kad S. G. nenaudojo fizinio ar psichologinio smurto prieš nukentėjusiuosius S. A., G. P., M. A., I. Z., E. V., R. A. ir E. R. Ji taip pat melagingai liudijo, kad S. G. nenaudojo jokios jėgos ar specialiųjų priemonių ir, kad nukentėjusiajam buvo surašytas tik administracinio teisės pažeidimo protokolas dėl chuliganiško elgesio.

Kalbant apie šią baudžiamąją bylą[139], svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad BPK 80 straipsnio 1 dalyje nustatyta, jog asmuo negali būti apklausiamas kaip liudytojas, jeigu jis padarė nusikalstamą veiką ir nesutinka duoti parodymų, išskyrus konkrečias aplinkybes, numatytas BPK 82 straipsnio 3 dalyje. Įstatymas draudžia kaltinimą prieš save, o tai reiškia, kad jeigu liudytojas įtariamas padaręs nusikalstamą veiką, jis negali būti apklausiamas kaip liudytojas, nebent BPK nustatyta tvarka būtų pripažintas įtariamuoju. Parodymai, gauti pažeidžiant BPK 80 straipsnio 1 punktą, negali būti naudojami kaip įrodymai teisme, o tai, ar liudytojui užduodami klausimai gali būti vertinami kaip skatinimas duoti parodymus prieš save, priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių.

Asmuo negali būti apklausiamas kaip liudytojas apie bet kokias aplinkybes, dėl kurių vėliau jam gali būti pareikšti kaltinimai baudžiamajame procese, o tai, kad įtarimai nebuvo pareikšti oficialiai, nebūtinai reiškia, kad asmens teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save nebuvo pažeista. Tai reiškia, kad vertinant, ar asmens teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save

[139] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-259-942/2019.

buvo suvaržyta, reikia atsižvelgti į visus faktinius bylos duomenis. EŽTT praktikoje taip pat pripažįstama, kad verčiant liudytoją duoti parodymus prieš save pažeidžiamas teisingo bylos nagrinėjimo principas, nes tai nesuderinama su teise tylėti ir neduoti parodymų prieš save. Konstitucijoje taip pat įtvirtintas draudimas versti asmenį duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius, kuris aiškinamas taip, kad asmuo gali atsisakyti duoti parodymus, dėl kurių gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, ne tik baudžiamajame procese, bet ir kituose teisiniuose procesuose, kuriuose sankcija būtų panaši į kriminalinę bausmę. Teisės neduoti parodymų prieš save pažeidimas paprastai nustatomas dviem atvejais: kai naudojama prievarta siekiant gauti informacijos, kuri gali būti panaudota apkaltinti asmenį nusikaltimo padarymu, arba kai kaltinamoji informacija, gauta ne baudžiamajame procese, vėliau panaudojama baudžiamajame persekiojime. Vertinant, ar asmuo turėjo teisę tylėti ir neduoti parodymų prieš save konkrečioje byloje, svarbu, ar informacija, gauta pasinaudojus valstybės prievartos įgaliojimais, gali būti panaudota prieš jį baudžiamajame procese.

Galiausiai, teisėjų kolegija pažymėjo, jog atsižvelgiant į nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje nustatytas aplinkybes, pirmosios instancijos teismas pagrįstai padarė išvadą, kad E. K., apklausiama S. G. baudžiamojoje byloje apie įvykius, kuriuose ji, kaip policijos pareigūnė, dalyvavo kartu su S. G., galėjo patirti baimę, kad pati bus patraukta baudžiamojon atsakomybėn, todėl ji negalėjo būti apklausta kaip neutrali liudytoja pirmosios instancijos teisme nagrinėjant S. G. bylą, o apeliacinės instancijos teismas, sutikdamas su tokia pirmosios instancijos teismo išvada, motyvavo, kad E. K. tikimybė nebuvo tik hipotetinė, jos apklausos pirmosios instancijos teisme kontekstas, jai užduodamų klausimų pobūdis, kuris buvo aiškiai susijęs su galimu jos nuteisimu, tai, kad baudžiamasis procesas buvo susijęs tik su S. G., negarantavo jai teisinio imuniteto. Todėl E. K. galėjo būti apklausta kaip liudytoja S. G. baudžiamojoje byloje tik jos sutikimu, be to ji buvo neįspėta apie baudžiamąją atsakomybę už melagingų parodymų davimą, atsisakymą ar vengimą juos duoti. Šiuo atveju buvo konstatuota, kad vadovaujantis BK 235 str. 4 d., ji negali būti traukiama atsakomybėn pagal BK 235 str. 1 d. už melagingų parodymų davimą.

Dar viena byla, kurioje buvo analizuojamas draudimo versti duoti parodymus prieš save aspektas yra LAT nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-222/2020[140]. G. V. buvo pripažinta kalta dėl melagingų parodymų davimo „juodosios buhalterijos“ byloje, kuri buvo susijusi su mokesčių vengimu, apgaulingu buhalterinės apskaitos tvarkymu ir kitomis nusikalstamomis veikomis. Pirmosios instancijos teismas iš pradžių išteisino kaltinamąją, motyvuodamas tuo, kad ji neturėjo galimybės sakyti tiesą duodama parodymus. Tačiau, vėliau Apeliacinis teismas pripažino G. V. kalta dėl melagingų parodymų davimo ir skyrė beveik 2 300 eurų baudą.

[140] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-222/2020

Kaltinamoji apskundė apkaltinamąjį nuosprendį ir prašė bylą nutraukti, o prokuroras prašė Apeliacinio teismo pakeisti savo išvadą dėl *non bis in idem* principo. LAT patenkino prokuroro kasacinį skundą, o kaltinamosios kasacinį skundą atmetė.

LAT konstatavo, kad G. V. buvo nuteista už melagingų parodymų davimą baudžiamojoje byloje dėl didelės vertės mokestinių prievolių išvengimo, apgaulingo buhalterinės apskaitos tvarkymo ir kitų nusikalstamų veikų. Kaip nurodyta skundžiamame apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje, G. V. ne tik niekada nebuvo pareikšti jokie procesiniai įtarimai ar kaltinimai dėl aplinkybių, apie kurias ji sąmoningai davė melagingus parodymus, bet ir nenustatyta jokių aplinkybių, dėl kurių ji negalėjo būti įspėta dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą ir prisiekti sakyti tiesą. Teismo nuosprendyje išanalizuotų G. V. parodymų turinys kartu su kitais byloje esančiais įrodymais leido daryti išvadą, kad 2004-2006 m. įvykiai, dėl kurių G. V. 2012 m. spalio 22 d. Vilniaus apygardos teismo posėdyje buvo apklausta kaip liudytoja, yra susiję su apgaulingu juridinio asmens – Darbo partijos – buhalterinės apskaitos tvarkymu, mokestinių prievolių vengimu ir pan,, tačiau nesusiję su G. V. elgesiu, jokiais jos veiksmais, dėl kurių ji galėjo būti kaltinama, nes ji neturėjo jokių sprendimų priėmimo įgaliojimų (teisių) Darbo partijoje, nebuvo atsakinga už šio juridinio asmens veiklą, jo veiklą ir pan. Šios aplinkybės, taip pat baudžiamosios bylos, kurioje G. V. davė parodymus, procesas ir jo eiga patvirtino, kad ji, kaip liudytoja, turėjo pareigą teisingai atsakyti į teisėjo jai užduodamus klausimus ir, kad ji neturėjo jokių pateisinamų priežasčių vengti šios pareigos.

Taigi, kasacinio skundo teiginiai apie grasinimą patraukti baudžiamojon atsakomybėn buvo tik prielaida, o tokios grėsmės buvimą paneigia įrodymai. Nagrinėjamu atveju apeliacinės instancijos teismas pagrįstai konstatavo, kad G. V. nebuvo apklausta dėl aplinkybių, dėl kurių ji negalėjo būti apklausta kaip liudytoja, todėl kasatorės argumentai, kad ji buvo verčiama duoti parodymus prieš save, buvo atmesti. Liudytojas, pasak LAT, yra asmuo, kuriam gali būti žinomos aplinkybės, turinčios reikšmės bylos baigčiai, tačiau tokių aplinkybių žinojimas savaime nesudaro pagrindo manyti, kad tas pats asmuo vėliau gali būti pripažintas įtariamuoju ar kaltinamuoju, o apklausiamo asmens subjektyvus suvokimas apie riziką būti patrauktam atsakomybėn kaip liudytojui negali būti abstrahuojamas. Šios baudžiamosios bylos aplinkybės parodė, kad kasatorė neturėjo pagrindo manyti, jog ji pati vėliau gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn, todėl nebuvo pagrindo remtis kasacinio teismo išaiškinimais dėl vertimo duoti parodymus prieš save, kuriais ji rėmėsi.

Pažymėtina, šioje byloje buvo nustatyta, kad kaltinamoji davė melagingus parodymus du kartus skirtingoms institucijoms, o tarp veikų praėjo daugiau nei šešeri metai, todėl Teismas taip pat analizavo teisės normas, kuriose apibrėžiamos tokios sąvokos kaip tęstinė nusikalstama veika ir atsakomybės už melagingų parodymų davimą sąlygos. Byloje G. V. kaltinama melagingų

parodymų davimu du kartus: 2006 m. vasario 9 d. ir balandžio 15 d., dėl ko ji jau buvo teisiama ir nuteista. Vėliau, 2012 m. spalio 22 d., ji buvo nuteista už kitą nusikalstamą veiką. Teismas nurodė, kad byloje iš tiesų yra du skirtingi nusikaltimai, kuriais G. V. buvo kaltinama ir nuteista, todėl Teismas manė, kad šiuo atveju *non bis in idem* principas neturėtų būti taikomas, nes kaltinimo dalis, susijusi su melagingų parodymų davimu, yra tik nedidelė dalis didesnio kaltinimo, už kurį G. V. buvo nuteista. Be to, jos kaltinimo dalis, susijusi su melagingais parodymais, buvo pagrįsta naujomis aplinkybėmis, kurios neatitiko ankstesnio kaltinimo dalies.

Teisėjų kolegija nusprendė, kad apeliacinis teismas neteisingai aiškino ir taikė *non bis in idem* principą, tačiau apskritai nuosprendis paliktinas nepakeistas, nes buvo nustatyta, kad kaltinamoji buvo kalta dėl padarytų veikų ir nuteista pagrįstai. Taigi, Teismas konstatavo, kad kaltinamajai pareikšti kaltinimai nebuvo nesusiję su aplinkybėmis, apie kurias ji sąmoningai davė melagingus parodymus, ir nebuvo aplinkybių, dėl kurių ji negalėjo būti įspėta dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą ir prisiekti sakyti tiesą. Teismas taip pat nustatė, kad *non bis in idem* principas nebuvo pažeistas, nes kaltinamosios veiksmai duodant melagingus parodymus buvo pakartotiniai, tačiau juos skyrė pakankamai ilgas laiko tarpas, ir nebuvo jokių įrodymų, kad jie buvo bendri.

Ne visais atvejais kaltinamieji ar jų gynėjai nurodo apie teisės tylėti principo pažeidimą. Kartais pats teismas konstatuoja, kad šis principas buvo pažeistas. Pavyzdžiui, LAT 2023 m. kovo 9 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-1073/2023[141], pažymėjo, kad reikia atkreipti dėmesį į tai, kad teismo nuosprendyje dėl V. S. kaltės pateikta informacija, jog kaltinamasis teisiamajame posėdyje neigė buvęs nusikaltimo vietoje ir nedaręs to, kas jam buvo kaltinime priskirta. Nepaisant to, nei teisiamajame posėdyje, nei ikiteisminio tyrimo metu V. S. nepateikė jokių parodymų dėl savo buvimo ar veiksmų nusikaltimo padarymo metu, taip pat nenurodė savo *alibi*, todėl jis negalėjo būti patikrintas. Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad V. S. žinojo apie kaltinančius jį parodymus, tačiau viso proceso metu atsisakė pateikti savo versiją ir nepriėmė jokių priemonių, kad paneigtų šiuos parodymus. LAT pabrėžė, kad teismai šiuo atveju paneigė BPK 21 straipsnio 4 dalyje ir BPK 22 straipsnio 3 dalyje nustatytą kaltinamojo teisę tylėti ir (ar) atsisakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Be to, teismai pažeidė nekaltumo prezumpciją, nes V. S. kaltė buvo pagrįsta tuo, kad jis nepateikė savo nekaltumo įrodymų, t. y. *alibi,* ir nepaneigė kaltinančių parodymų. Tai gali turėti įtakos teismo sprendimo teisėtumui ir objektyvumui, nes nebuvo įvertinti visi turimi įrodymai ir nebuvo laikomasi teisės normų .

[141] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-1073/2023.

Apibendrinant galima teigti, kad tam tikrais atvejais pats teismas įvertina kaltinamojo teisės tylėti principo laikymąsi ar nurodo šio principo pažeidimą, nepaisant to, jog kaltinamasis ar jo gynėjas nenurodo, esant pažeidimų. Taip yra todėl, kad *non bis in idem* principo taikymas Lietuvos teismų praktikoje yra labai svarbus, siekiant užtikrinti teisinį tikrumą ir apsaugoti asmens teises. Teismų praktika rodo, kad šis principas yra laikomas vienas iš pagrindinių teisinės valstybės principų, kurio laikymasis yra būtinas teisinės sistemos stabilumui ir teisiniam tikrumui užtikrinti.

LAT 2022 m. liepos 5 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-170-628/2022 buvo sprendžiama, ar atliekant procesinius veiksmus ikiteisminio tyrimo metu ir įvykio vietoje bendraujant su įtariamaisiais asmenimis buvo pažeistas teisės tylėti principas. Įvykio vietoje pareigūnai, radę narkotinių medžiagų, žodžiu pasiteiravo, kam priklauso narkotinės medžiagos, o vienas iš sulaikytų asmenų galvos judesiu nurodė, kad minėtos medžiagos priklauso jo bendrininkui.

Kasaciniame skunde gynėjas teigė, jog toks pareigūnų elgesys pažeidė teisės neduoti parodymų prieš save principą, tačiau Teismas nesutiko su kasatoriaus argumentais ir nurodė, jog įtariamojo teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save yra skirta tam, kad asmuo būtų apsaugotas nuo netinkamos institucijų prievartos ir įrodymų gavimo naudojant prievartos ar spaudimo metodus, nepaisant jo valios. Tokia pasirinkimo laisvė realiai pažeidžiama tuo atveju, kai institucijos imasi gudrybių siekdamos išgauti prisipažinimą ar kitus kaltinamojo pobūdžio parodymus, kurių negali gauti apklausos metu ir tokie išgauti parodymai pateikiami kaip įrodymai teisme. Teisėjų kolegija nurodė, kad kasatoriaus nurodyti pareigūnai ir kiti sulaikyme dalyvavę pareigūnai, jokių neteisėtų veiksmų, kokie aprašomi kituose sprendimuose, neatliko[142].

Šiuo atveju būtina pažymėti, jog duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmę bylai išspręsti teisingai, renkami tik BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka (pavyzdžiui Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo) gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius atliekami proceso veiksmai. Procesiniai veiksmai, įskaitant gynėjo pagalbos atsisakymą bendraujant su pareigūnais ir įtariamojo apsisprendimą procesui svarbiais klausimais, turi būti tinkamai dokumentuojami, kad būtų išvengta bet kokių abejonių dėl netinkamo spaudimo. Policijos pareigūnai tirdami nusikalstamas veikas privalo atsakingai aiškintis pirmines įvykio aplinkybes, rinkti pirminę bylai reikšmingą informaciją įstatymų nustatyta tvarka.

Non bis in idem principas akcentuojamas Lietuvos teisėje ir yra laikomas vienas svarbiausių teisinės valstybės principų. Šis principas yra būtina apsauga nuo dvigubo baudžiamumo, kuris yra draudžiamas teisės normomis ir tarptautinėmis sutartimis. Taikant šį

[142] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. liepos 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-170-628/2022.

principą Lietuvos teismuose, yra atsižvelgiama į tai, ar konkrečios bylos faktai yra tokie patys ar skiriasi nuo ankstesnio proceso. Jei faktai yra tokie patys, tuomet jis yra laikomas tas pats nusikaltimas ir nebegali būti baudžiamas. Tačiau, jei faktai skiriasi, tuomet yra tikimybė, kad asmuo gali būti baudžiamas dėl naujo nusikaltimo. Be to, Lietuvos teismai taip pat atsižvelgia į tai, ar anksčiau nusikaltimo atveju buvo pritaikyta administracinė atsakomybė. Tokiu atveju asmuo taip pat negali būti baudžiamas dėl to paties nusikaltimo, nes tai būtų dvigubas baudžiamumas.

Non bis in idem principo taikymas Lietuvos teismų praktikoje yra labai svarbus, siekiant užtikrinti teisinį tikrumą ir apsaugoti asmens teises. Teismų praktika rodo, kad šis principas yra laikomas pagrindiniu teisinės valstybės principu, kurio laikymasis yra būtinas teisinės sistemos stabilumui ir teisiniam tikrumui užtikrinti.

Iš aptartų LAT nutarčių matyti, kad praktinis liudytojo teisės nesuteikti parodymų apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką įgyvendinimas nėra tinkamai realizuojamas ikiteisminio tyrimo proceso stadijoje. Esamas teisės reglamentavimas suteikia galimybę piktnaudžiauti asmens teisėmis. Jei nėra pakankamai įrodymų, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką, jis negali būti apklaustas kaip liudytojas, tačiau turi būti išaiškinta jo teisė neliudyti dėl savo paties galimai padarytos nusikalstamos veikos. Taip pat, baudžiamojo persekiojimo institucijos turi žinoti, kad klausimai, kuriuos jos kelia, gali atskleisti liudytojo padarytus nusikalstamus veiksmus. Prieš apklausiant liudytoją, jam privalo būti aiškinamos ne tik jo teisės ir pareigos, bet ir nuostata, kad asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, negali būti apklausiamas kaip liudytojas.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad liudytojui atsisakius teikti parodymus apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, baudžiamasis persekiojimas dėl to nebaigiamas. Baudžiamojo persekiojimo institucijos turi tęsti tyrimą ir ieškoti įrodymų, neturėdamos pagrindo pranešti asmeniui apie jo įtariamąjį statusą. Tokiu atveju liudytojas nebegalės pasinaudoti tam tikromis teisėmis, pavyzdžiui, nebeturės teisės susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ar kreiptis dėl tyrimo veiksmų atlikimo, nors jis gali būti suinteresuotas tokių teisių turėti, jei ateityje bus paskelbtas įtarimas arba jei jis bus suteiktas įtariamojo statusas. Tokia padėtis gali sukelti piktnaudžiavimo pavojų nusikalstamos veikos padarymu faktiškai įtariamam, tačiau teisinės apsaugos neturinčiam liudytojui. Šis aspektas yra būtinas norint užtikrinti teisingą baudžiamąjį procesą.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos teismų praktika rodo draudimo versti duoti parodymus prieš save, kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garanto, laikymosi svarbą. Šios teisės apsauga užtikrina, kad asmenys nepatirtų neteisėtos valdžios institucijų

prievartos ir nebūtų verčiami duoti parodymus prieš save, taip išsaugant teisinio tikrumo ir teisinės valstybės principus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse pabrėžiama būtinybė tinkamai įgyvendinti *non bis in idem* principą ikiteisminio tyrimo stadijoje. Labai svarbu liudytojams suteikti aiškią informaciją apie jų teises ir pareigas, taip pat apie jų teisę neduoti parodymų apie savo galimas nusikalstamas veikas. Tai gali padėti užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui asmens teisėmis ir užtikrinti, kad liudytojams nebūtų taikoma dviguba atsakomybė. Tiek *non bis in idem,* tiek *nemo tenetur se ipsum accusare* principai užtikrina, kad įrodinėjimo našta tektų teisėsaugos institucijoms ir jos negalėtų pasinaudodamos savo galia priversti asmenis duoti parodymus prieš save arba pakartotinai teisti asmenį. Taip yra užtikrinamas sąžiningas ir teisingas teisinis procesas.

Be to, reikėtų skatinti visuomenės informuotumą ir švietimą apie teisinius reikalavimus, susijusius su liudytojo teise neduoti parodymų apie savo paties galimą nusikalstamą veiką. Ugdant atvirumo ir skaidrumo kultūrą baudžiamajame procese, visuomenė labiau pasitikės teisine sistema, o liudytojai bus geriau apsaugoti nuo galimo piktnaudžiavimo ar neteisingų sprendimų. Galiausiai draudimo versti duoti parodymus prieš save išlaikymas yra būtinas siekiant užtikrinti teisingą ir skaidrų baudžiamąjį procesą, teisinio tikrumo ir teisinės valstybės principų laikymąsi bei asmenų konstitucinių teisių apsaugą.

IŠVADOS

1. Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų yra neatsiejama sąžiningo baudžiamojo proceso dalis ir esminis teisės į teisingą bylos nagrinėjimą elementas. Duomenys (parodymai) gauti pažeidus asmens teisę neapkaltinti savęs, pripažintini gauti neteisėtai ir negali būti laikomi įrodymais baudžiamojoje byloje. Nustačius teisės tylėti pažeidimą, konstatuojamas Konvencijos 6 straipsnio pažeidimas. Teisė tylėti ir neduoti parodymų prieš save, yra neatskiriama nekaltumo prezumpcijos principo sudėtinė dalis. Įtariamojo (kaltinamojo) pasirinkta pozicija – nedalyvauti įrodinėjimo procese, negali jam sukelti jokių neigiamų teisinių pasekmių. Baudžiamajame procese kaltės įrodinėjimo našta tenka teisėsaugos institucijų pareigūnams.

2. *Nemo tenetur se ipsum accusare* principo sudedamieji elementai yra parodymai plačiąja prasme ir baudžiamojo persekiojimo bei teisingumo institucijų pareigūnų pareiga baudžiamojon atsakomybėn traukiamam asmeniui išaiškinti teisę tylėti. Vertimu duoti parodymus laikytinas bet koks tiesioginis poveikis apklausiamajam, įskaitant tiek psichinį, tiek fizinį poveikį, kuriuo siekiama palenkti asmens valią duoti parodymus. Teisės tylėti ir neduoti parodymų asmeniui neišaiškinimas ar netinkamas išaiškinimas prilyginamas vertimui duoti parodymus.

3. Įtariamasis (kaltinamasis), kitaip nei kiti proceso dalyviai, turi teisę, bet ne pareigą duoti parodymus ir dalyvauti įrodinėjimo procese, o už atsisakymą duoti parodymus ar melagingų parodymų davimą jam negresia jokia teisinė atsakomybė. Šeimos narių ir artimųjų giminaičių absoliutus liudijimo imunitetas apsaugo asmeninį gyvenimo privatumą ir šeimos santykius nuo valstybės kišimosi. Liudijimo imunitetai dėl profesijos arba procesinio statuso taip pat yra absoliutaus pobūdžio. Tuo tarpu viešosios informacijos rengėjų, skleidėjų bei žurnalistų liudijimo imunitetas yra sąlyginis ir siekiant teisingumo, tokie asmenys gali būti įpareigoti atskleisti informacijos šaltinio paslaptį.

4. Specialaus liudytojo teisė duoti parodymus bei jo atleidimas nuo pareigos sakyti tiesą yra dvi pagrindinės specialaus liudytojo procesinės garantijos, kurios bet kokiu atveju turi būti jam užtikrinamos bei negali būti pažeidžiamos. BPK 80 straipsnis imperatyviai draudžia kaip liudytoją apklausti asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką, todėl praktika, kai liudytoju apklausiamas asmuo, kurio atžvilgiu yra užtektinai duomenų pareikšti jam įtarimą dėl nusikalstamos veikos padarymo, pripažintina pažeidžiančia savęs nekaltinimo privilegiją. Įtariamojo statuso suteikimas asmeniui neturi būti nepagrįstai vilkinamas ribojant galimybę naudotis įtariamojo teisėmis.

5. EŽTT jurisprudencija dėl teisės neliudyti prieš save yra gana prieštaringa ir kelia daug sudėtingų klausimų, kurie dar neleidžia aiškiai apibrėžti šios teisės prigimties ir turinio. Be to galima kelti prielaidas, kad ateityje bus dar ne viena byla susijusi su teisės į sąžiningą ir teisingą

procesą pažeidimu, todėl yra itin svarbu suformuoti vienodą šio principo turinio suvokimą. Teismų sprendimai atskleidžia, kad liudytojo teisė neduoti parodymų apie savo galimą nusikalstamą veiką netinkamai įgyvendinama ikiteisminio tyrimo stadijoje, sudarant sąlygas piktnaudžiauti asmens teisėmis. Siekiant ištaisyti šią padėtį, liudytojai turi būti informuojami apie jų teises ir pareigas bei teisę neduoti parodymų apie galimas nusikalstamas veikas.

6. Išanalizavus Lietuvos teismų praktiką, nustatyta, kad teisės nekaltinti savęs praktinis įgyvendinimas ne visais atvejais realizuojamas tinkamai. Pasitaiko atvejų, kai teisė tylėti ir neduoti parodymų asmenims neišaiškinama. LAT nutartyse pabrėžiama būtinybė tinkamai įgyvendinti *non bis in idem* principą ikiteisminio tyrimo stadijoje. Labai svarbu liudytojams suteikti aiškią informaciją apie jų teises ir pareigas, taip pat apie jų teisę neduoti parodymų apie savo galimai padarytas nusikalstamas veikas. Tai gali padėti užkirsti kelią galimam piktnaudžiavimui asmens teisėmis ir užtikrinti, kad liudytojams nebūtų taikoma dviguba atsakomybė. Lietuvos teismų praktikoje pabrėžiama, kad siekiant užtikrinti konstitucines teises baudžiamajame procese, svarbu uždrausti priverstinį savęs apkaltinimą, užtikrinant, kad asmenys nepatirtų neteisėtos prievartos ir nebūtų verčiami duoti parodymus prieš save. Draudimo versti duoti parodymus prieš save laikymasis užtikrina teisingą ir skaidrų baudžiamąjį procesą, pagarbą teisiniam tikrumui, teisinei valstybei ir asmenų konstitucinių teisių apsaugą Lietuvoje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai:

„Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas“. https://www.infolex.lt/ta/66150

„Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas“. https://www.infolex.lt/ta/10708

„Lietuvos Respublikos Konstitucija“. https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm

„Visuotinė žmogaus teisių deklaracija Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III)“, https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.278385

„Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija“. https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841

2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0343

Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 11, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308,310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 801 , 3741, 3742, 4121 straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto. https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/TAIS.296690/

Baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, Kodekso papildymo 411, 772, 801, 3741, 3742, 4121 straipsniais ir Kodekso priedo papildymo įstatymas. Valstybės žinios. 2007, Nr. 81-3312.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 44, 188, 189, 272 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas (TAR, 2018-07-11, Nr. 2018-11746)

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21, 22, 44, 188, 189, 272 straipsnių ir priedo pakeitimo įstatymas Nr. XIII-1436, TAR, (2018).

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 28, 38 ir 82 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR, 2020, Nr. 11675.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas „Dėl Rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“, Valstybės žinios, 2008-01-15, Nr. 6-234.

Specialioji literatūra:

Ancelis, Petras, Rima Ažubalytė, Linas Belevičius, Marina Gušauskienė, Gabrielė Juodkaitė-Granskienė, Ramūnas Jurgaitis, Raimundas Jurka, Hendryk Malevski, Remigijus Merkevičius, Irma Randakevičienė, ir Jolanta Zajančkauskienė. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai.* Vilnius: Industrus, 2009.

Ažubalytė, Rima, Raimundas Jurka, ir Jolanta Zajančkauskienė. *Baudžiamojo proceso teisė.* Vilnius: Registrų centras, 2016.

Baublys, Linas. „Aristotelio Teisingumo distinkcija šiuolaikiniame teisiniame diskurse“. *Jurisprudencija* 8(86) (2006): 84-88. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367179398918/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

Goda, Gintaras, Marcelis Kazlauskas, ir Pranas Kuconis. *Baudžiamojo proceso teisė.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

Goda, Gintaras, Marcelis Kazlauskas, Pranas Kuconis, ir kt. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras (I-IV dalys, 1-220 straipsniai).* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.

Goda, Gintaras. „Nekaltumo prezumpcijos principo reikšmė suėjus baudžiamosios atsakomybės taikymo senačiai“. *Teisė*, 107 (2018): 24-34. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/11679/10253

Goda, Gintaras. *Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese: monografija*. Vilnius: Registrų centras, 2014.

Gušauskienė, Marina ir Egidijus Losis. „Šeimos nario sampratos ir baudžiamojo proceso kodekso 82 straipsnio pakeitimai“. *Lietuvos teisė* 2 (2020): 99-105. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/17281/Lietuvos_teis%20_II_dalis-101-107.pdf?sequence=1

https://www.teismai.lt/lt/teismu-sistemos-naujienos/m.-povilanskas.-specialusis-liudytojas-reguliavimas-tas-pats-o-pozicijos-

skirtingos/9749?fbclid=IwAR3JpSJC5gWwdfVcarfttLPEbNUS-p4EqGE7H4ml3HOsmbDdUNC1dIAvx2s

Jarašiūnas, Egidijus, Dovilė Gailiūtė, Saulė Vidrinskaitė, Inga Žalėnienė, ir Edita Žiobienė. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos: kolektyvinė monografija*. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2009.

Jovaišas, Karolis, ir kt. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras, 1 dalis*. Vilnius: Teisės institutas, 2000.

Juozapavičius, Audrius. „Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame“. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012. https://epublications.vu.lt/object/elaba:2022306/

Juozapavičius, Audrius. „Specialusis liudytojas – tarp liudytojo ir įtariamojo?“. *Teisė* 114 (2020): 26–48. https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/16807/15920

Jurka, Raimundas, Irma Randakevičienė, ir Saulius Jazukonis. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius: Industrus, 2009.

Jurka, Raimundas, Rima Ažubalytė, Marina Gušauskienė, ir Artūras Panomariovas. *Baudžiamojo proceso principa*i. Vilnius: Eugrimas, 2009.

Jurka, Raimundas. „Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai“, *Jurisprudencija* 1(115) (2009): 359-376. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2009~1367168207862/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

Jurka, Raimundas. „Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas“. *Jurisprudencija* 1(79) (2006): 31-39. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367155544684/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

Jurka, Raimundas. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras, 2009.

Lyra Jakulevičienė, „Europos Žmogaus Teisių Teismas – konstitucinė justicija prieš individualią?“. *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 373-398. https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/11791/document.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Merkevičius, Remigijus. „Nemo tenetur se ipsum accusare pricipo turinys reformuotame baudžiamajame procese“. *Teisė* 60 (2006): 50-67. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367154903924/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

Merkevičius, Remigijus. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius: Registrų centras, 2008.

O'Meara, Noreen. „Reforming the European Court of Human Rights through Dialogue? Progress on Protocols 15 and 16 ECHR", May 31, 2013. UK Constitutional Law Association. https://ukconstitutionallaw.org/2013/05/31/noreen-omeara-reforming-the-european-court-of-human-rights-through-dialogue-progress-on-protocols-15-and-16-echr/

Pradel, Jean. *Lyginamoji baudžiamoji teisė.* Vilnius: Eugrimas, 2001.

Raižys, Dainius ir Justina Nasutavičienė. „Teisės neduoti prieš save parodymų užtikrinimas mokesčių administravimo procedūrose". *Teisės apžvalga* 2 (18) (2018): 114–129. https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/0df7c998-6096-41c7-8474-06f764719e40/content

Šapalaitė, Eglė. „Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos", *Jurisprudencija* 3(93) (2007): 83-91. https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2007~1367162926607/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content

Lietuvos teismų praktika:

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–177/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-225/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. spalio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-371/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. kovo 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-168/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K–205/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gruodžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-619/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-532/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-232/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-233-788/2016.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-259-942/2019.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-222/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-24-222/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-24-222/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-24-222/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-30-689/2021.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. liepos 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-170-628/2022.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2023 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-48-1073/2023.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. KT19-N10/2016.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas Nr. 24-1004.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas Nr. KT4-N3/2017.

Vilniaus miesto apylinkės teismo 2015 m. sausio 30 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-285-961/2015.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika:

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. gruodžio 11 d. sprendimas Nr. 67816/14 byloje *Kryževičius prieš Lietuvą.*

Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 17 d. sprendimas Nr. 19187/91 byloje *Saunders prieš Jungtinę Karalystę.*

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. lapkričio 5 d. sprendimas Nr. 48539/99 byloje *Allan prieš Jungtinę Karalystę.*

Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. vasario 25 d. sprendimas byloje Nr. 10828/84 *Funke prieš Prancūziją.*

Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. vasario 8 d. sprendimas Nr. 18731/91 byloje *John Murray prieš Jungtinę Karalystę.*

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. gegužės 3 d. sprendimas Nr. 31827/96 byloje *J.B. prieš Šveicariją.*

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. sprendimas Nr. 34720/97 byloje *Heaney and McGuinness prieš Airiją.*

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. lapkričio 23 d. sprendimas Nr. 73053/01 byloje *Jussila prieš Suomiją.*

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo tikslas yra remiantis baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso teisės doktrina bei teismų praktika atskleisti teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save turinį ir jos praktinį įgyvendinimą, identifikuojant šioje srityje kylančias teisinio reguliavimo problemas.

Baigiamajame darbe pateikiama Lietuvos ir EŽTT teisminės praktikos analizė. Darbo tyrimo rezultatai atskleidė, kad praktika, kai liudytoju apklausiamas asmuo, kurio atžvilgiu yra užtektinai duomenų pareikšti jam įtarimą dėl nusikalstamos veikos padarymo, pripažintina pažeidžiančia savęs nekaltinimo privilegiją. Įtariamojo statuso suteikimas asmeniui neturi būti nepagrįstai vilkinamas ribojant galimybę naudotis įtariamojo teisėmis. EŽTT jurisprudencija dėl teisės neliudyti prieš save yra gana prieštaringa ir kelia daug sudėtingų klausimų, kurie dar neleidžia aiškiai apibrėžti šios teisės prigimties ir turinio, todėl yra itin svarbu suformuoti vienodą šio principo turinio suvokimą. Ikiteisminio tyrimo stadijoje labai svarbu liudytojams išaiškinti jų teises ir pareigas, įskaitant jų teisę neduoti parodymų apie savo paties galimai padarytas nusikalstamas veikas, taip užtikrinant, kad liudytojams nebūtų taikoma dviguba atsakomybė.

Reikšmingi žodžiai: „teisė tylėti“, „teisė neduoti parodymų prieš save“, „sąžiningas procesas“.

ANOTTATION

The aim of the master's thesis is to reveal the content of the right to remain silent and the right not to testify against oneself and its practical implementation based on the doctrine of criminal law and criminal procedure law and the practice of courts, identifying the problems of legal regulation arising in this area.

The final paper presents an analysis of the judicial practice of Lithuania and the ECHR. The results of the work investigation revealed that the practice of interrogating a person as a witness against whom there is sufficient data to suspect him of having committed a criminal act can be recognized as a violation of the privilege of not incriminating himself. Granting suspect status to a person must not be unreasonably delayed by limiting the suspect's rights. The ECHR's jurisprudence on the right not to testify against oneself is quite controversial and raises many complex questions that do not yet allow a clear definition of the nature and content of this right, therefore it is extremely important to form a uniform understanding of the content of this principle. At the stage of the pre-trial investigation, it is very important to explain to witnesses their rights and obligations, including their right not to testify about their own possible criminal acts, thus ensuring that witnesses are not subject to double liability.

Important words: "right to remain silent", "right not to testify against oneself", "fair trial".

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save baudžiamajame procese, daugiausia dėmesio skiriant jos įgyvendinimui ir praktikoje kylančioms problemoms. Teisė nekaltinti savęs apima draudimą versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Ši teisė užtikrina žmogaus ir valstybės santykių suderinamumą sprendžiant teisingumo klausimus. Magistro baigiamąjį darbą sudaro trys dalys. Pirmoji darbo dalis skirta teisės tylėti ir neduoti parodymų prieš save kaip neatsiejamos teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso dalies bei nekaltumo prezumpcijos teisinės išvados analizei. Antrojoje baigiamojo darbo dalyje gilinamasi į principo *nemo tenetur se ipsum accusare* sampratą ir turinį. Taip pat analizuojama įtariamojo (kaltinamojo) teisę tylėti ir neduoti parodymų prieš save, faktinio įtariamojo ir specialaus liudytojo teisę nekaltinti savęs bei pateikiami praktikoje pasitaikantys pažeidimai dėl šių teisių realizavimo. Trečioji baigiamojo darbo dalis skirta teisės tylėti ir neduoti parodymų prieš save probleminių aspektų, kylančių Lietuvos ir EŽTT teisminėje praktikoje, analizei.

Tyrimas atskleidžia, kad teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save užtikrina proceso dalyvių apsaugą nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų piktnaudžiavimo valdžia, tačiau tam tikrais atvejais nėra tinkamai įgyvendinamos praktikoje. Tyrime taip pat nagrinėjamas konkretus minėtų teisių reglamentavimas ir įgyvendinimas įvairiems baudžiamojo proceso dalyviams - įtariamiesiems (kaltinamiesiems) ir jų šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams. Jame pabrėžiama šių teisių svarba apsaugant proceso dalyvius baudžiamajame procese. Esminis šio darbo aspektas - EŽTT ir Lietuvos teismų praktikos, susijusios su teisės tylėti ir teisės neduoti parodymų prieš save įgyvendinimu, analizė. Šia analize siekiama nustatyti šių teisių praktinio taikymo spragas ir trūkumus.

SUMMARY

The master's thesis examines the right to remain silent and the right not to testify against oneself in criminal proceedings, focusing mainly on its implementation and the problems arising in practice. The right not to incriminate oneself includes the prohibition to compel testimony against oneself, one's family or close relatives. This right ensures the compatibility of human-state relations in solving questions of justice. The master's thesis consists of three parts. The first part of the work is devoted to the analysis of the right to remain silent and not testify against oneself as an integral part of a fair (fair) criminal process and the legal conclusion of the presumption of innocence. The second part of the thesis delves into the concept and content of the principle *nemo tenetur se ipsum accusare*. It also analyzes the right of the suspect (accused) to remain silent and not testify against himself, the right of the actual suspect and special witness not to incriminate himself, and the violations that occur in practice due to the realization of these rights are presented. The third part of the thesis is devoted to the analysis of the problematic aspects of the right to remain silent and not testify against oneself, arising in the judicial practice of Lithuania and the ECHR.

The research reveals that the right to remain silent and the right not to testify against oneself ensures the protection of process participants from abuse of power by criminal prosecution authorities, but in certain cases are not properly implemented in practice. The study also examines the specific regulation and implementation of the aforementioned rights for various participants in the criminal process - suspects (accused) and their family members or close relatives. It emphasizes the importance of these rights in protecting litigants in criminal proceedings. The essential aspect of this work is the analysis of the ECtHR and Lithuanian court practice related to the implementation of the right to remain silent and the right not to testify against oneself. This analysis aims to identify gaps and weaknesses in the practical application of these rights.

AKADEMINIO SĄŽININGUMO DEKLARACIJA

2023-05-11
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Teisės mokyklos Baudžiamosios teisės ir kriminologijos studentė Justina Maldonytė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas tema *„Teisė tylėti ir teisė neduoti parodymų prieš save“*:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Žinau, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už šiurkštų akademinės etikos pažeidimą.

_____ _____

(parašas) *(vardas, pavardė)*